

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Marek Panocha

Generace druhé knihy Kosmovy kroniky: k obrazu vlády synů Břetislava I.

The generation of the second book of Cosmas' Chronicle: To the image of
the reign of the sons of Břetislav I.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, 15.8.2023

Marek Panocha

Poděkování:

Těžko poděkovat všem, kteří mi během tvorby této práce zůstali oporou. Především děkuji panu dr. Jakubu Izdnému za cenné rady, četné připomínky, ochotu i podporu poskytovanou mně i této práci. Stejně tak i všem těm, kteří si vyslechli můj výklad a byli ochotní o něm dlouze diskutovat. Nakonec si mé poděkování zaslouží i má rodina, přítelkyně a vlastně i domácí mazlíčci, kteří se mnou i mou prací měli celou tu dobu bezmeznou trpělivost.

Abstrakt (česky)

Práce zhodnotí obraz generace synů Břetislava I. Jádrem této práce bude pokus o analýzu vnímání těchto pěti Přemyslovců, které nám předkládá sama Kronika Čechů děkana Kosmy. Zároveň se ale pokusí shrnout to, co lze vyvozovat z dalších dílčích zpráv jak jeho současníků, tak z informací zahraniční proveniencí. V následném rozboru se pokusí definovat pozici těchto dějů v kontextu celkového narativu o českých dějinách zkonstruovaného Kosmovou kronikou. Důležitou součástí této práce bude taktéž i rozbor vlivu, který mohl mít tento příběh na interpretace česko-polského královského titulu Vratislava II. (I.) v moderním historickém bádání.

Klíčová slova (česky)

Koruna, české království, Kronika Čechů, Sclavinia, Vratislav I., biskup Jaromír

Abstract (in English):

This thesis will evaluate the image of the generation of the sons of Břetislav I. The focus of this thesis will be an attempt to analyse the perception of these five Premyslids, which is presented to us by the Chronicle of Bohemia by dean Kosma. At the same time it will attempt to summarize what can be inferred from other partial accounts, both by his contemporaries and from information of foreign provenance. In the subsequent analysis, it will attempt to define the position of these events in the context of the overall narrative of Czech history constructed by Kosma's Chronicle. An important part of this work will also be an analysis of the influence that this narrative may have had on the interpretations of the Bohemian-Polish royal title of Vratislaus II (I) in modern historical research.

Klíčová slova (anglicky)

Crown, Czech kingdom, Chronicle of Bohemia, Sclavinia, Vratislav I, bishop Gebhard

OBSAH

OBSAH	5
ÚVOD	6
1 „ZASTAV, MÚZO, SVŮJ KROK, JIŽ DOSTI JSI STVOŘILA KRONIK“ KOSMOVSKÁ HISTORIE A JEJÍ BADATELSKÉ MOŽNOSTI.....	8
1.1 SEKUNDÁRNÍ LITERATURA	11
2 POHLED NA VLÁDU BŘETISLAVA I. A JEJÍ ODKAZ.....	13
2.1 KOSMŮV BŘETISLAV	13
2.1 HNĚZDNO – KŘIVDA I SYMBOL	15
3 GENERACE SYNŮ BŘETISLAVA I.	18
3.1 SPYTIHNĚV: NEPŘÍTEL NĚMCŮ ODĚNÝ V MITŘE?	20
3.2 VRATISLAV A JAROMÍR – PRVNÍ ČESKÝ KRÁL A JEHO VZPURNÝ BRATR NA BISKUPSKÉM STOLCI	23
3.3 KONRÁD A OTA – MORAVSKÉ ÚDĚLY A BRATRSKÁ OPOZICE	34
3.4 GENERACE „DRUHÉ KNIHY“.....	39
4 KRÁLOVSKÝ TITUL VRATISLAVA II. A JEHO MOŽNÉ INTERPRETACE	45
ZÁVĚR	51
SEZNAM ZKRATEK	54
SOUPIS PRAMENŮ A LITERATURY	55

ÚVOD

Volba tématu této práce a způsobu jejího pojetí, nebyla zcela přímočará. Prvotní zájem vyplýval z mé snahy o pochopení a alespoň základní orientaci v debatách kolem královské titulatury Vratislava I. (II.) Ta se sice jevila jako zdánlivě vyčerpávající, přesto však jsem při jejím studiu narazil na četné komplikace, vážící se s jejím primárním pramenem: Kosmovou *Kronikou Čechů*. V kontextu toho jsem se rozhodl k zaměření se na značně komplexní problematiku propojení mezi autorovým vnímáním knížete Břetislava I. a výsledným obrazem generace jeho synů. Zvolená tematika se sice může jevit jako již přespříliš probádaná, žádný výzkum se však nevěnoval této generaci jako jednotnému celku, který byl vystaven striktnímu očekávání svatovítského kronikáře. Vzhledem k tomu, že právě během 11. století docházelo ke konsolidaci raně středověkého státu¹ pod vládou Přemyslovců,² jeví se vhodné pojetí tohoto pohledu jako zcela zásadní pro interpretaci dalšího vývoje. K tomu je taktéž nezbytné co nejbližší pochopení středověkých mentalit a jejich uvažování nad řádem věcí, který život středověkého člověka udával. Tato práce se tedy zaměří na rozbor významů, obklopujících pětici synů Břetislava I., která byla často vystavena pomyslnému srovnávání se „zlatým věkem“ jejich knížecího otce. Důkladné vysvětlení si zaslouží i Kosmou přisuzovaný význam k takzvanému testamentu knížete Břetislava i jeho skutečné dopadům.

Hlavní otázka, kterou se zde pokusíme zodpovědět, se bude věnovat přímo Kosmovu pohledu na celé období „generace druhé knihy“: jaký byl nejčastější způsob jejího vyobrazování, jaká očekávání do ní mohla být Kosmou vkládána, či nakolik obstáli z jeho pohledu jednotliví Přemyslovci ve svých „dějinných“ úlohách. Práce se pozastaví i nad předpokládanou provázaností mezi detailně popisovanými činy Břetislava I. a počínáním jeho nástupců, tedy nad otázkou možného formování dynastického „programu“ v druhé knize Kosmovy kroniky.

První část práce bude zaměřena primárně na samotné Kosmovo dílo a jeho stručné zasazení do kontextu doby. Kronika, s patřičným důrazem na její druhou část, bude následně napříč celou prací důkladně analyzována, zasazena do souvislostí odpovídajících nejnovějším výzkumům a posouzena i z hlediska postmoderního vnímání historie.³ Další prameny v podobě

¹ Přestože pojem „stát“ patří spíše mezi pojmy moderních dějin, jakožto s mocenskou jednotkou v českém prostoru s ním budeme pracovat dle popisu Josefa Žemličky: ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí: (1034-1198)*. 2. opravené a doplněné vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny (=NLN), 2007.

² Jednotný název rodu „Přemyslovců“ vznikl až v 19. století, odvozen podle bájného předka Přemysla Oráče: ŽEMLIČKA, Josef. *Přemyslovci: jak žili, vládli a umírali*. Praha: NLN, 2005, s. 7-13.

³ Nejvýrazněji zastupována Haydenem Whitem, v českém prostředí pak především někdejší přístupem Dušana Třeštíka.

kronik, listin či nekrologií se sice budou taktéž objevovat, primárně však ve srovnání s monumentálním dílem kronikáře Kosmy a jeho pokračovatelů, a zůstanou tedy zcela záměrně upozaděny a rozebrány v jednotlivých částech této práce. Oproti tomu se další podkapitola bude věnovat sekundární literatuře, která se k danému období váže. Jednat se bude jak o jednotlivé monografie či přehledovou literaturu k 11. a 12. století, tak o krátké studie, mající v celé tématice často zcela zásadní význam. Vycházet budeme primárně z literatury posledních třiceti let, která již převážně postrádá nános pozitivistického pojetí historie.⁴

Kapitola druhá přímo naváže na rozbor částí kroniky věnující se vládě Břetislava I. a formování jeho pomyslného odkazu. Ten byl úzce propojen s jeho polským tažením roku 1039, kterému Kosmas věnoval patřičný prostor, a které později vedlo nejednoho badatele k hledání širších významů spojovaných jak s ostatky svatého Vojtěcha, tak se samotným hnězdenským arcibiskupstvím. Následující kapitolou se již dostávám k jádru celé práce, tedy rozboru pětice Přemyslovců, kterou jsem pro tyto účely nazval „generací druhé knihy“.⁵ K té se váže řada otázek ohledně možností jejího posuzování, důvodů vedoucích ke stylu středověkého vyobrazování či ke způsobům jakým ovlivnila další dějství ve třetí knize Kosmova díla. Nejednou zde vznikne prostor pro diskusi nad záměrně upravovanými pasážemi kroniky; pokusím se rovněž vysvětlit některé záměrně uváděné omyly jejího autora či příčiny vedoucí k jeho hodnocení jednotlivých postav.

Část poslední se bude věnována úmyslně oddělené otázce královské titulatury Vratislava II. a zejména pak průběhu vědecké diskuse, kterou rozbor jejího významu vyvolal, a která vedla k mnoha zajímavým poznatkům týkajících se prvního českého království.⁶ Výsledkem práce nebude tedy pouhé shrnutí již dobře popsáno, ale i určité posouzení (nikoliv však zpochybňování!) odolnosti nosných pilířů, na kterých se mnohé vývody o knížecích Čechách v 11. století zakládají.

⁴ K vývoji historiografie KUTNAR, František; MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: Od počátku národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 2. vyd. Praha: NLN, 1997, s. 273-287.

⁵ K tomu srov. dále podkapitolu 3.4. Generace druhé knihy.

⁶ Pojem „první české království“, který zde budu hojně používat, vychází z pojetí Martina Wihody: WIHODA, Martin. *První česká království*. Praha: NLN, 2015, s. 9-14.

1 „ZASTAV, MÚZO, SVŮJ KROK, JIŽ DOSTI JSI STVOŘILA KRONIK“ KOSMOVSKÁ HISTORIE A JEJÍ BADATELSKÉ MOŽNOSTI

Nosným bodem této práce je zcela bezesporu dílo svatovítského děkana Kosmy.⁷ Trojdílná kronika, bez které prakticky nelze o knížecích Čechách pojednávat, a se kterou se musí zákonitě vyrovnat každý badatel tohoto období. Její autor, který zpracoval české dějiny od bájných časů až do nástupu knížete Soběslava I., nám zanechal velmi komplikované dědictví, plné vzájemně proplétajících se odkazů, které se sice často dají vysvětlit jinými pasážemi dalších knih, jindy však autor předpokládal čtenářovu znalost dnes již nenávratně ztracených písemností. O složitých badatelských možnostech kolem tohoto autora i jeho díla svědčí už samotná skutečnost, že dodnes nepanuje úplná shoda ohledně původně zamýšleného počtu knih kroniky či o pořadí jejich sepsání. K tomu se ostatně váže i samotný nadpis této kapitoly, kterým kronikář uváděl své rozloučení se s čtenářem, přestože hned vzápětí navazoval úvod knihy třetí.⁸

Kosmovo pojetí dějin se stalo historiografickým kánonem na dlouhá desetiletí i za nemalého přičinění uznávaných autorit jakými byl František Palacký⁹ či později Václav Novotný.¹⁰ Nelehkého úkolu, nastínit možné okolnosti vzniku *Kroniky Čechů* a zhodnocení jejich specifik, se ujal Dušan Třeštík v šedesátých letech minulého století.¹¹ Značně inovativní publikace, která ovšem zdaleka nevyčerpala veškeré možnosti vnímání Kosmova příběhu, se

⁷ V této práci budeme vycházet z obecně uznávané edice: *Cosmae Pragensis chronica Boemorum*, MGH SRG NS II. edd. B. Bretholz, W. Weinberger, Berlin, 1923 (dále jen „*Cosmae Pragensis chronica Boemorum*“); v případech práce s přeložených textem budeme vycházet z překladu: HRDINA, Karel, Marie BLÁHOVÁ, Magdalena MORAVOVÁ. *KOSMAS. Kronika Čechů*, Vydání osmé (v této úpravě a v Argu první), Praha: Argo, 2011.

⁸ *Cosmae Pragensis chronica Boemorum* II/51, s. 159; K třem provázaných literárním celkům: TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmova kronika: studie k počátkům českého dějepiscectví a politického myšlení*. Praha, 1968 (dále jen „*Kosmova kronika*“), s. 50-55.; úvahu nad původním záměrem dvoudílné kroniky shrnul WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí. 906–1197*, Praha, 2010, s. 59-61.

⁹ PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého w Čechách a w Morawě I. Od prwowěkosti až do roku 1125*, Praha, 1848; v práci bude však citován dle snadněji dostupného PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě. Díl první, Od prvověkosti až do roku 1253*. Praha: L. Mazáč, 1939.

¹⁰ NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny*, 1913.

¹¹ TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmova kronika*; k té se pak ještě několikrát vrátil a volně na ní navázal: TÝŽ. *Kosmas: studie s výběrem z Kosmovy kroniky*. Melantrich, Praha, 1972 (dále jen „*Kosmas*“); TÝŽ. *Mýty kmene Čechů (7.-10. století) Tři studie ke „starým pověstem českým“*. Praha, 2003 (dále jen „*Mýty kmene Čechů*“); TÝŽ. „Gloria regni“ Vratislava II. Hymnus „Versus post missam“ a kronikář Kosmas, In: *Verba in imaginibus*. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám. Edd. M. Nodl, P. Sommer, E. Doležalová, Praha, 2004, s. 285–298; TÝŽ. *Kosmas a Regino. Ke kritice Kosmovy kroniky*, Československý časopis historický (=ČsČH) 8, 1960 (dále jen „*Kosmas a Regino*“), s. 564–587.

bohužel do dnešních dnů nedočkala svého srovnatelného pokračování.¹² Přestože se mnozí autoři vypořádávali s dílčími problémy tohoto pramene, nemalá část problematiky zůstává stále netknuta.¹³ Není však divu, neboť je to právě tento informátor, kterému vděčíme za dnešní výklad starších českých dějin a jehož zpochybněním bychom dost možná čelili dalekosáhlému rozpadu obecně přijímaných narativů.

Kvality Kosmova podání si nejspíše uvědomovali i čeští intelektuálové 12. století, kteří se nepokoušeli o jeho překonání, ale spokojili se s několika drobnými vsuvkami a s navázáním tam, kde její autor roku 1125 skončil.¹⁴ Jejich poznámky ke starším dějinám se navíc týkaly většinou dějů spojených s církevními institucemi, ke kterým jednotliví pokračovatelé náleželi. Moderní medievistika, která se pokusila Kosmův stín překročit, přinesla sice značně objemné studie, ukázala však i značně omezené možnosti nepříliš objemné „nekosmovské“ tradice.¹⁵

Kosmas samozřejmě nebyl jediným podobným autorem své doby; náležel do širší skupiny vzdělanců, kteří dali v témže čase vzniknout literárním dílům známým jako

¹² Stranou ponechejme pozoruhodnou práci americké historičky, která je bohužel založená na často dávno odmítnutých výkladech a nereflektuje příliš rozsah publikované literatury k probíranému tématu: WOLVERTON, Lisa. *Cosmas of Prague: Narrative, Classicism, Politics*, Washington, 2015.

¹³ Namátkově například BLÁHOVÁ, Marie. *Stát a vláda státu v pojetí kronikáře Kosmy*, In: *Średniowiecze polskie i powszechnie*. Ed. I. Panic, Katowice, 2002, s. 115–137; KOPAL, Petr. „*I kdyby snad byl toho dne dražého otce pochoval, byl by se jistě musil smát*“. *Humor a smích v Kosmově kronice*, In: *Evropa a Čechy na konci středověku*. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi, Edd. E. Doležalová, R. Novotný, P. Soukup, Praha, 2004 (dále jen „*Humor a smích*“), s. 369–381; TÝŽ. *Kosmovi ďáblové. Vršovsko-přemyslovský antagonismus ve světle biblických a legendárních citátů, motivů a symbolů*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 8 (=MHB), 2001 (dále jen „*Kosmovi ďáblové*“), s. 7–41; SLÁMA, Jiří. *Kosmovy záměrné omyly* In: *Dějiny ve věku nejistot – sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka*, Edd. J. Klápště, E. Plešková, J. Žemlička, Praha, 2003, s. 261–267; ŠRÁMEK, Josef. *K výročí roku 1063. Moravský biskup Jan aneb O jednom obraze z Kosmovy kroniky*, *Vlastivědný věstník moravský*, 65, 2013, č. 3, s. 228–244; ŠVANDA, Libor. *K obrazu ideálního panovníka v Kosmově kronice*, In: *Querite primum regnum Dei*. Sborník příspěvků k počtě Jany Nechutové. Edd. H. Krmíčková, A. Pumprová, D. Růžičková, L. Švanda, Brno, 2006, s. 211–221; ZELENKA, Jan. *Kosmas, Mnich sázavský, Jarloch a 70. léta 11. století*, In: *Vladislav II., druhý král z Přemyslova rodu. K 850. výročí jeho korunovace*, (edd.) M. Mašek, P. Sommer, J. Žemlička, Praha 2009, s. 50–68.

¹⁴ Kanovník Vyšehradský In: *Canonici Wissegradensis continuatio Cosmae*, *Fontes rerum Bohemicarum II* (=FRB). Ed. J. Emler, Praha, 1874 (dále jen „*Canonici Wissegradensis*“), s. 201–237; Mnich Sázavský In: *Monachi Sazawiensis continuatio Cosmae*, FRB II. Ed. J. Emler, Praha, 1874, (dále jen „*Monachi Sazawiensis*“), s. 238–269; Vincencius In: *Vincenzii Pragenses annales*, MGH SS XVII. Ed. W. Wattenbach, Hannover 1861, s. 658–683; Jarloch In: *Continuatio Gerlaci abbatis Milovicensis*, MGH SS XVII. Ed. W. Wattenbach, Hannover, 1861, s. 683–710.

¹⁵ GRAUS, František, *Necrologium bohemicum: Martyrologium pragense a stopy nekosmovského pojetí českých dějin*. In: *ČsČH* 15, 1967 (dále jen „*Necrologium bohemicum*“), s. 789–810; WIHODA, Martin, *Anály hradištsko-opatovické nebo První moravská kronika? Po stopách nekosmovského pojetí českých dějin*, In: *Morava a české národní vědomí od středověku po dnešek. Sborník příspěvků z konference „Češi nebo Moravané? K vývoji národního vědomí na Moravě“*, konané dne 28. 2. 2001 v Brně, Edd. J. Malíř, R. Vlček, Brno, 2001, s. 25–32 nebo ŽEMLIČKA, Josef, *Vyšehrad 1130: soud, nebo inscenace? (K nekosmovskému pojetí českých dějin)*, In: *Husitství – reformace – renesance*. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, Edd. J. Pánek, M. Polívka, N. Rejchrtová, Praha, 1994, s. 47–68.

východoevropská generace *origo gentis*, jejímž cílem byla vlastní legitimizace v říšském kontextu.¹⁶ Kronika Kosmova se, stejně jako například dílo Galla Anonyma, Nestora či původně předpokládaného autora *Gest Hungarorum*, příliš nesnažila o zařazení popisovaných událostí do výčtu dějin světových, nýbrž se zaměřovala primárně na původ vlastního středověkého národa a počátek jeho vlády. Jedním z nejnáročnějších úkolů, před který byla tato díla postavena, byla nepřilíh vzdálená pohanská minulost, která navíc zůstávala stále zpřítomňována prostřednictvím mnohých dynastických rituálů.¹⁷ Svou úlohu zde získávaly postavy domácích světců,¹⁸ často přímých členů vznikající dynastie či alespoň osob s vládnoucím rodem úzce spjatých, kteří měli vytvářet jakýsi vzor správného křesťanství. Vyprávění má taktéž svou „státoprávní“ složku, vracející se zpravidla k mytickým počátkům daného „kmene“, popisující původ jeho zákonů a uspořádání: promlouvá k nám však spíše celá řada soudobých problémů tížících daného kronikáře.¹⁹ Nové útvary v těsném sousedství říše se tak – i díky své propracované mytologii o společném kmenovém původu – začaly velmi brzy transformovat v celky se silnou vazbou mezi vírou, vládnoucím rodem a svým raně středověkým „národem“. Tohoto propojení pak dosáhl ze všech nejlépe právě Kosmas, který mohl sám za svého života přihlížet rychle postupujícímu přerodu Přemyslovských Čech v čele svatého Václava.²⁰

Ke středověkému myšlení se váže také značně specifické vnímání času a dějinného směru jeho vývoje.²¹ Přístup k času v Kosmově kronice nebyl zatím bohužel podrobně zpracován, lze však vyzorovat sklony k určité idealizaci některých dříve vládnoucích

¹⁶ PLASSMANN, Alheydis. *Origo gentis. Identitäts – und Legitimitätsstiftung in früh – und hochmittelalterlichen Herkunftserzählungen*. Berlin: Akademie, 2006; k tomu VANÍČEK, Vratislav. *Utváření politické a kulturní identity ve slovanských zemích. Kosmas, Gallus a Nestor*. Český časopis historický (=ČČH) 117, 3/2019 (dále jen „*Utváření politické a kulturní identity*“), s. 695–722.

¹⁷ VANÍČEK, Vratislav. *Utváření politické a kulturní identity*, s. 700-702; k rituálům a jejich původu TŘEŠTÍK, Dušan. *Mýty kmene Čechů*; TÝŽ. *Mír a dobrý rok. Státní ideologie raného přemyslovského státu mezi křesťanstvím a „pohanstvím“*, *Folia Historica Bohemica* (=FHB) 12, 1988, s. 23–41.

¹⁸ Svatý Vojtěch, přítel Piastovců z Gallova podání: *Galli Anonymi Cronicae et Gesta ducum sive principum Polonorum*, ed. K. Maleczyński, MPH NS II, Kraków, 1952 (dále jen „*Galli Anonymi*“); Kosmův svatý Václav: *Cosmae Pragensis chronica Boemorum*; z *Gest* můžeme uvést například svatého Štěpána: *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*, *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum* (=SRH) I. Ed. A. Domanovszky, Budapest, 1999; či legendisticky vyobrazené postavy Borise a Gleba: TĚRA, Michal. *Vyprávění o minulých letech: Nestorův letopis ruský – nejstarší staroruská kronika*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014, 121-124.

¹⁹ KERSKEN, Norbert. *Počátky národní historiografie ve vrcholném středověku: Widukind z Korveje, Gallus Anonymus, Kosmas Pražský, Gesta Hungarorum*, In: *Střed Evropy okolo roku 1000: Příručka a katalog k výstavě*, Edd. A. Wiczorek, H. M. Hinz, Praha, 2002, s. 307-309.

²⁰ O „*tota familia sancti Wenceslai*“ mluví krátce po Kosmově smrti jeden z jeho pokračovatelů *Canonici Wissegradensis*, s. 203.

²¹ Ke středověkému vnímání času například: GUREVIČ, Aron Jakovlevič. *Kategorie středověké kultury*, Praha: Mladá fronta, 1978, s. 7-118.

Přemyslovců, které Kosmas osobně nezažil.²² Vůči své současnosti je naopak nesmírně skeptický a sám čtenáři sděluje, že by o ní bylo snad lepší pomlčet.²³ V tom tkví zdánlivá výhoda druhé knihy, popisující většinu života jejího autora: jenže v ní se pravděpodobně začal Kosmův pomyslný „zlatý věk“ vytrácet a kronikář mohl jen stěží nemyslet na varovná slova z Matoušova evangelia k časům, kdy se „*bratr obrátí proti bratru a děti povstanou proti svým otcům*“.²⁴ A právě druhá kniha, pojímající život a činy Břetislavových synů, bude středem naší pozornosti.

1.1 SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

Značná část sekundární literatury k tématu už byla sice předestřena, přesto se však nelze obejít bez výčtu některých z použitých a zcela zásadních monografií či bez řady zásadních studií posledních tří dekad. Z celého období, kterému se zde věnujeme, mají pouze dvě osobnosti své vlastní, kriticky pojaté monografie. Zatímco Břetislav I. se dočkal svého životopisu z pera Barbary Krzimiénské,²⁵ osobnost jeho syna Vratislava dostala hned dvojího zpracování od Vratislava Vaníčka a nověji Lukáše Reitingera.²⁶ Pozornost si zaslouží i životopisně pojatá studie Davida Kalhouse, věnující se osobnosti Jaromíra-Gebharda, pražského biskupa²⁷ či už jednou zmiňovaná Barbara Krzimiénská, která se pokusila o stručný životopis Břetislava II.²⁸

Josef Žemlička představil svou komplexní monografii ke knížecím Čechám,²⁹ pojednávající ovšem o natolik širokém časovém rozmezí, že nevzniká mnoho prostoru pro hlubší analýzu jednotlivých problémů druhé knihy. Některé zásadní problémy však

²² ŽEMLIČKA, Josef. „Polská koruna“ Vratislava II. aneb čím ho (ne)mohl obdařit Jindřich IV. Glosy ke středověké korunovační symbolice, ČČH 104, 2006, s. 44; Žemlička mezi taková knížata řadí Boleslava II, Břetislava I. a Spytihněva II. Na vládu posledně jmenovaného si však pravděpodobně pamatovat mohl.

²³ *Cosmae Pragensis chronica Boemorum* III, s. 159-160.

²⁴ Mt 10:21

²⁵ KRZEMIENSKA, Barbara. *Břetislav I: Čechy a střední Evropa v první polovině XI. století*. Praha: Garamond, 1999. (dále jen „*Břetislav I.*“)

²⁶ VANÍČEK, Vratislav. *Vratislav II. (I.): první český král*. Praha, 2004. (dále jen „*Vratislav II. (I.)*“); a REITINGER, Lukáš. *Vratislav: první král Čechů*. Praha, 2017. (dále jen „*Vratislav*“)

²⁷ KALHOUS, David. *Jaromír-Gebhard, pražský biskup a říšský kancléř (1038-1090). (Několik poznámek k jeho životu)*, MHB 9, 2003 (dále jen „*Jaromír-Gebhard*“), s. 27-43.

²⁸ KRZEMIENSKA, Barbara. *Břetislav II. Pokus o charakteristiku osobnosti panovníka*, ČsČH 35, 1987, s. 722–731.

²⁹ ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí: (1034-1198)*. 2. opr. a dopl. vyd. Praha, 2007. (dále jen „*Čechy v době knížecí*“); Za pozornost stojí i dvoudílné zpracování tohoto období od Davida Kalhouse. K našemu tématu: KALHOUS, David. *České země za prvních Přemyslovců v 10. - 12. století, II. díl. Svět doby knížecí*, Praha, 2013.

rozpracoval ve svých dalších studiích, které jsou pro naši práci neméně důležité.³⁰ Perspektivu moravské části knížectví zachytil Martin Wihoda,³¹ který se později zastavil taktéž u tematiky prvních Přemyslovských králů.³² V souvislosti s již zmíněnými monografiemi nesmíme opomenout ani některé jeho články a studie,³³ a stejně tak ani na podnětné příspěvky Lukáše Reitingera.³⁴ Svůj značný význam má v této práci i výzkum Petra Kopala³⁵ nebo Libora Švandy.³⁶ Ani starší literatuře nebylo možné se úplně vyhnout a bylo tedy nejdnou přihlédnuto k vyčerpávajícímu zpracování českých dějin z pera Václava Novotného³⁷ či pojednání Zdeňka Fialy.³⁸

³⁰ ŽEMLIČKA, Josef. *Mitra českých knížat*, Sborník společnosti přátel starožitností 3, Praha, 1992, s. 17-21; TÝŽ. *Poslední lov knížete Břetislava (K událostem ve Zbečně před Vánoce roku 1100)*, In: Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám, Edd. T. Borovský, L. Jan, M. Wihoda, Brno, 2003 (dále jen „*Poslední lov*“), s. 231-246; TÝŽ. „*Polská koruna*“ *Vratislava II. aneb čím ho (ne)mohl obdařit Jindřich IV. Glosy ke středověké korunovační symbolice*, ČČH 104, 2006, s. 1-45.

³¹ WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí. 906-1197*, Praha: NLN, 2010. (dále jen „*Morava*“)

³² TÝŽ. *První česká království*, Praha: NLN, 2015. (dále jen „*První česká království*“)

³³ TÝŽ. *Polská koruna českých králů*, ČČH 102, 2004, s. 721-743; TÝŽ. *Kosmas a Vratislav*, In: Querite primum regnum Dei. Sborník příspěvků k počtě Jany Nechutové, (edd.) Helena Krmíčková, Anna Pumprová, Dana Růžičková, Libor Švanda, Brno 2006, s. 367-381; TÝŽ. *Testament knížete Břetislava*, In: Sága moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. století. Sborník a katalog výstavy pořádané Vlastivědným muzeem v Olomouci a Muzeem města Brna k 700. výročí tragické smrti Václava III., posledního českého krále z dynastie Přemyslovců, Olomouc-Brno, 2006 (dále jen „*Testament knížete Břetislava*“), s. 33-50.

³⁴ REITINGER, Lukáš. „*Census de terra Polonie*“ a přemyslovská svrchovanost nad Polskem, ČMM (= ČMM) 128/2009, s. 473-492; TÝŽ. *Král Vratislav v paměti kláštera Pegau*, in: Memoria et damnatio memoriae ve středověku, (edd.) Martin Nodl, Piotr Węcowski, Praha, 2014, s. 29-69.

³⁵ KOPAL, Petr. *Král versus kníže? Idea panovnické moci v Kosmově kronice*, In: Proměny středovýchodní Evropy raného a vrcholného středověku. Mocenské souvislosti a paralely, (edd.) Martin Wihoda, Lukáš Reitinger, Brno, 2010, s. 359-371; TÝŽ. *Neznámý známý rod. Pokus o genealogii Vršovců*, Sborník archivních prací 51/2001 (dále jen „*Neznámý známý rod*“), s. 3-84; TÝŽ. *Smiřeni Čechů se svatým Vojtěchem. Struktura jednoho obrazu v Kosmově kronice*, In: Rituál smiřeni. Konflikt a jeho řešení ve středověku, (ed.) Martin Nodl, Martin Wihoda, Brno 2008, s. 45-55.

³⁶ ŠVANDA, Libor. *Chvály osob v Kosmově kronice*, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity (=SPFFBU), č. 10, 2005, s. 85-111.

³⁷ NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny I.2. Od Břetislava I. do Přemysla I. (1034-1197)*, Praha, 1913. (dále jen „*České dějiny*“)

³⁸ FIALA, Zdeněk. *Přemyslovské Čechy*, 2. dopl. vyd., Praha, 1975.

2 POHLED NA VLÁDU BŘETISLAVA I. A JEJÍ ODKAZ

2.1 KOSMŮV BŘETISLAV

Výsledný obraz, jenž nám prameny o synech Břetislava podávají, by samozřejmě nebyl kompletní bez alespoň základního nástinu vlády jejich otce a pokusu o shrnutí „dědictví“, které jim na konci své relativně dlouhé vlády zanechával. I zde je pojem „obraz“ více než příhodný, neboť přímo k období jeho vlády nemáme příliš dochovaných pramenů a jsme víceméně odkázáni na pohled několika málo vnějších pozorovatelů, ať už je řeč například o díle kronikáře Wipa³⁹ či o *Análech Altašských*.⁴⁰

Mnohem sdílnějším zpravodajem je samozřejmě svatovítský děkan Kosmas, který ovšem popisuje dobu více než sedmdesát let vzdálenou od vzniku svého díla. Je to ale právě on, kdo činí z Břetislava onoho „českého Achilla“, muže mnoha ctností a po všech stránkách ideálního panovníka.⁴¹ Odpovídá tomu už samotné členění celého díla, kde koncem vlády slepce Jaromíra končí nejen první kniha, ale také přespříliš dlouhá éra vnitřní nestability v celém knížectví. Nebýt nástupu jediného Přemyslovce, schopného v té době vlády, mohla se opakovat situace z přelomu tisíciletí, kdy byl na pražský stolec dosazen záhadný kníže Vladivoj.⁴²

Stranou musel být ponechán Břetislavův sporný původ skrze jeho neurozenou a dříve pravděpodobně již vdanou matku Boženu, nebo jeho pozdější spory s vlivnými předáky ohledně nákladné a zdlouhavé války s Jindřichem III.⁴³ Za jeho časů se zkonsolidovala jak dynastická situace, tak i vztah k říši, a co víc, bylo dosaženo značných politických zisků vůči Polsku, představujícímu v očích Kosmy jednoho z největších nepřátel napříč celým vyprávěním.⁴⁴ Význam polského tažení, kronikářem tolik zdůrazněný, nemohl být ale pouhou fikcí. Břetislavova dekreta, vyhlášená snad nad hrobem sv. Vojtěcha, měla vytvořit jakýsi morální základ raně křesťanských ideálů, na který nemělo být dle Kosmy zapomínáno ani za

³⁹ *Wiponis Gesta Chuonradi II imperatoris*, MGH SRG [61], Hannoverae et Lipsiae, 1915.

⁴⁰ *Annales Altaenses maiores*, MGH SRG [4], Hannover, 1891.

⁴¹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/1, s. 81-82.

⁴² *Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon* V/23, MGH SRG NS 9, s., s. 247-249; k tomu KRZEMIEŃSKA, Barbara. *Krise českého státu na přelomu tisíciletí*, ČsČH 18, 1970, s. 497-529.

⁴³ KRZEMIEŃSKA, Barbara. *Břetislav I*, s. 295.

⁴⁴ WIHODA, Martin. *Proradní Češi a polští hadrníci: počátky česko-polských vztahů na stránkách prvních národních kronik. Dějiny a současnost* Roč. 38, č. 9 (2016), s. 17-20.

časů jeho vnuků.⁴⁵ Na smrtelné posteli pak měl kníže zavést seniorátní řád, který předcházela dalším možným sporům o knížecí stolec.⁴⁶

Značný časový odstup nejednou poskytl prostor pro Kosmovu vypravěčskou kreativitu. Mnoho nepřesností či nejasných formulací lze přiřknout chybě pozdního přepisu či pouhé neznalosti, jinde je však autorův záměr zcela zřejmý.⁴⁷ Jevem, který nás bude v našich úvahách ještě mnohokrát provázet, je jeho smysl pro dramatické líčení některých událostí. Kupříkladu Břetislavova polská výprava je plná slavných činů, nečekaných zvratů a momentů, které dodnes nechávají historiky na pochybách o délce i rozsahu celého tažení.⁴⁸ Potřeba kronikáře připomínat důsledky této události napříč celou kronikou pramenila nejspíše z jeho záměru vykreslit význam výpravy jako legitimní msty za staré křivdy a taktéž jako vykreslení Poláků jakožto poplatníků českého knížete.⁴⁹

Jak poznamenává například Barbara Krzemieńská, Kosmas nám představuje celou událost jako zbožnou pouť za ostatky, která má odčinit předešlé nepravosti. Ze sv. Vojtěcha, jehož ostatky jsou dle autora určují význam této události, se stává patron českých zemí, pomyslně povznášející pražské biskupství.⁵⁰ Byl to Břetislav, jemuž svatý Vojtěch odpustil za jeho pokorné modlitby a který se u jeho hrobu rozhodl vydávat nové zákony. Lze se domnívat, že s podobně posvěcenou autoritou vnímal Kosmas i pozdější činy knížete, zakončené vyhlášením seniorátního řádu, datovaného k jeho úmrtí v roce 1055. Narušením pořádků tohoto pro kronikáře vzorového období tak nemuselo jít pouze o neuposlechnutí stanoveného principu nástupnictví, ale také o protivení se světcem, který vzal kdysi Čechy na milost společně s jejich novými zákony. Samotného Břetislava staví do pozice posvěcené autority, která po letech nestability vnášela do knížectví potřebný řád a jejíž odkaz měl zaručovat zachování tohoto stavu i dalším generacím.

Popsaná posloupnost nás zároveň přivádí k úvaze, nakolik je tato konstrukce vůbec dobově relevantní, a nakolik se jedná o čistě „kosmovskou“ tradici, pro jejíž pravost hledáme

⁴⁵ Kosmova kritika morálního úpadku se ozvala hned v úvodu třetí knihy: *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* III, s. 159-160.

⁴⁶ WIHODA, Martin. *Testament knížete Břetislava*, s. 33–50.

⁴⁷ SLÁMA, Jiří. In: Dějiny ve věku nejistot – sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka, Edd. J. Klápště, E. Plešková, J. Zemlička, Praha, 2003, s. 261-267, případně ŠRÁMEK, Josef, *Co (ne)víme o raně středověkých dějinách břevnovského kláštera – a jak s tím naložit?*, ČMM 134, 2015, s. 215–226.

⁴⁸ Shoda nepanuje dosud ani na zmínce o plenění vzdáleného Krakova nebo o počátku celého tažení srov. KRZEMIEŃSKA, Barbara. *Břetislav I*, s. 188-229.

⁴⁹ Tamtéž. s. 188-189.

⁵⁰ Tamtéž, s. 197.

nová svědectví už od dob Františka Palackého.⁵¹ Hnězdenské události roku 1000, obnovení přemyslovské vlády na Moravě, Břetislavova polská výprava, translace ostatků svatého Vojtěcha a následné náznaky snah o zřízení vlastního arcibiskupství nám zde vytvářejí zdánlivě logickou linii, podtrženou navíc nejasným záznamem v Hildesheimských análech.⁵²

2.1 HNĚZDNO – KŘIVDA I SYMBOL

Pokud jsme vládu a „odkaz“ Břetislava I. nazvali pozdním obrazem, který nám prameny předkládají, v případě událostí v Hnězdně roku 1000 se dostáváme dost pravděpodobně na ještě méně jistou půdu. Záznamů, které tuto událost zpracovávají, máme sice dostatečné množství a jejich svědectví jsou dostatečně různorodá, jak však trefně poznamenal David Kalhous, žádný z nich nevzniká bezprostředně po popisovaných událostech.⁵³ Rozdíl mezi písemným zpracováním a dějem samotným činí několik let až desetiletí, a není proto podivem, že se zde setkáváme s několika paralelně existujícími tradicemi. Zatímco skupina saských zpravodajů se zaměřuje především na samotného Otu III. a jeho úlohu při zřizování prvního polského arcibiskupství,⁵⁴ pozdní polská tradice vyzdvihuje spíše zásluhy a štedrost Boleslava Chrabrého.⁵⁵ Všechny předestřené linie se však shodují na jejím epochálním významu pro celý region a nad úlohou ostatků někdejšího pražského biskupa. Z čerstvě christianizovaného Polska se stala významná křesťanská metropole na východ od říše, dost možná došlo i k aktu naznačujícímu specifickou formu korunovace Boleslava Chrabrého, a podle některých interpretací⁵⁶ zde byl vytyčen dost možná nejambicióznější program východní politiky Otonů.⁵⁷

Z Hnězdně roku 1000 se s postupem času stal do jisté míry „symbol“ vzestupu nových politických útvarů na východní hranici říše. V tomto duchu pak pokračovali také mnozí badatelé, kteří zde hledali základ zamýšlené *Sclavinie*, říše, kterou se snažil sjednotit právě

⁵¹ PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě. Díl první, Od prvověkosti až do roku 1253.* Praha: L. Mazáč, 1939, s.172-174

⁵² *Annales Hildesheimenses.* MGH SRG [8.], s. 28. konkrétně pasáž zmiňující Prahu jako „*principali urbe Sclavorum*“.

⁵³ KALHOUS, David. *Jak viděla Hnězdně roku 1000 středověká tradice?* In: *Proměna středovýchodní Evropy raného a vrcholného středověku: Mocenské souvislosti a paralely*, Edd. M. Wihoda, L. Reitingner, Brno, 2010 (dále jen „*Hnězdně roku 1000*“), s. 339-340.

⁵⁴ Řeč je zde zejména o *Annales Quedlinburgenses ad A. 1000*, MGH SRG 72, Hannover, 2004, s. 511-513 a *Annales Hildesheimenses ad A. 1000.* MGH SRG 8, Hannover, 1878, s. 28.

⁵⁵ *Galli Anonymi Cronica et gesta ducum sive principum Polonorum* 6, MPH NS II. Ed. K Maleczyński, Kraków, 1952, s. 11-12

⁵⁶ FRIED, Johannes. *Oton III. i Bolesław Chrobry. Miniatura dedykacyjna z Ewangeliarza z Akwizgranu, zjazd gnieźnieński a królestwa polskie i węgierskie. Analiza ikonografii czna i wnioski historyczne*, Warszawa, 2000, s. 135–152; MICHAŁOWSKI, Roman. *Zjazd gnieźnieński. Religijne przesłanki powstania arcybiskupstwa gnieźnieńskiego*, Wrocław, 2005.

⁵⁷ LÜBKE, Christian. *Slaven und Deutsche um das Jahr 1000*, MHB 3, 1993, s. 59-90.

Boleslav Chrabrý a která zanechala stopy například na iluminaci z evangeliáře Oty III., kde mu její personifikovaná podoba vzdává hold v jedné řadě s ostatními podřízenými regiony (Roma, Gallia a Germania).

O vysvětlení, propojující tuto událost s budoucím plánem Břetislava I. a jeho potomků na přenesení koruny i arcibiskupství, se pokusilo také nemálo českých badatelů.⁵⁸ Dobře informované Kosmovo dílo k tomuto aktu ovšem nic bližšího nezmiňuje. K roku 1000 se sice v kronice setkáváme s analistickou zprávou o polském pobytu císaře Oty, kde žádá svatého mučedníka o přimluvu a při kterém se dočkal vřelého přijetí od *duce Slavonico Boezlavone*⁵⁹, jedná se ovšem o vcelku pozdní záznam vložený pravděpodobně Mnichem sázavským. Připsaná poznámka zajímavě poukazuje na možné nepochopení Kosmova mlčení ze strany jeho přímých pokračovatelů.

O povýšení Boleslava Chrabrého v roce 1025, kdy se navzdory novému císaři korunoval sám, už Kosmas minimálně vědět musel. Jak si totiž povšiml například Martin Wihoda⁶⁰, při zmínce o jeho úmrtí píše přímo o *rex Boezlaus*.⁶¹ Stejně tak si je vědom úlohy prvního polského arcibiskupa Radima, bratra svatého Vojtěcha, kterého k roku 999 nazve *episcopis ad titulum Gnezdensis*.⁶² Jsme-li ochotni přijmout závěr, že na stránkách svého díla Kosmas záměrně a opakovaně zaměňuje v Čechách jistě dobře známého Boleslava Chrabrého za blíže neurčeného knížete Měška, vzbuzují zmíněné analistické poznámky nutně nejednu otázku, která nám může pomoci v rozvaze nad jeho skutečnou znalostí polských poměrů. O zodpovězení tohoto problému se pokusil v nedávné době Lukáš Reitinger s jednoduchým vysvětlením: Kosmas potřeboval přenést vinu za někdejší obsazení Prahy z Boleslava Chrabrého na jiného panovníka právě kvůli úctě, které se těšil jakožto jedna z postav svatovojtěšských legend.⁶³ Nahrazením jeho jména se tak příběh *Kroniky Čechů* vyhnul rozporu s hagiografickými spisy, ze kterých Kosmas ostatně sám čerpal.

Hnězdenský příběh o svatovojtěšských ostatcích, a jejich významu při založení polské arcidiecéze, však mohl posloužit ke snadnému zdůvodnění pozdější výpravy knížete Břetislava I. Důraz na nezbytné odčinění sporu s významným světcem by jakékoliv postranní úmysly této výpravy legitimizoval a svatovítské kapitule, ve které Kosmas působil, by takto silný příběh získané relikvie přidal na důležitosti. Přesto se s ničím podobným v kronice nesetkáváme;

⁵⁸ K tomu viz kapitola 4.

⁵⁹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* I/35, s. 63.

⁶⁰ WIHODA, Martin. *První česká království*, s. 44.

⁶¹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* I/41, s. 76.

⁶² *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* I/34, s. 60.

⁶³ REITINGER, Lukáš. *Vratislav*, s. 308-314.

namísto toho se dočítáme jen o těžko pochopitelném umístění ostatků svatého Vojtěcha mimo svatovítský chrám v časech před nástupem knížete Spytihněva II.⁶⁴

Nedostatek obsáhlejších pramenů, otázka kolem skutečného povědomí středověkých Čech k hnězdenskému setkání a s ním zdánlivě související počínání dalších členů rodu⁶⁵ nás přirozeně vedou k pokusu o interpretaci následných Břetislavových činů. Důležitou oporou pro mnohé závěry, které doplňují Kosmovu zmínku o poselstvu do Říma,⁶⁶ je i pozdní zpráva *Annalisty Saxa*.⁶⁷ Zde se setkáváme s popisem snah biskupa Šebíře o získání *pallia*, které si však uzurpoval proti právu a spravedlnosti,⁶⁸ na úkor nadřazeného mohučského arcibiskupa.

Spojitosť mezi jistým politickým programem českého knížete a přehnanými ambicemi pražského biskupa, dovedla Barbaru Krzemieńskou k závěru, zda Kosmas úmyslně nezamlčuje neúspěch snažení Břetislava I., nezapadající přímo do vystavěného popisu úspěšného knížete.⁶⁹ Předložená hypotéza by ale dle Davida Kalhousa neobstála před skutečností, že se hned následující generaci knížat podařilo jednotlivé prvky tohoto „programu“ prosadit a kronikář na ni přesto nenahlíží příliš pozitivně.⁷⁰ Je však nutno podotknout, že krátká Kalhousova studie dělá mnohé, aby podobné úvahy přesvědčivě rozbíjela, přestože s nimi není její závěr v nutném rozporu. Zde totiž autor nabízí koncept jisté „kulturní paměti“, ve které hraje ústřední úlohu zapomínání a vzpomínání.⁷¹ Kosmu zde můžeme považovat za jejího aktivního budovatele, který tím, že onen „hnězdenský neúspěch“ vynechal, zapříčinil jeho trvalou absenci ve středověkém povědomí.

Velmi zajímavou úvahu nad řešenou spojitostí nadnesl taktéž Martin Wihoda. Ať už byla znalost polských událostí jakoukoliv, to že Čechy jako jediné stále nezískaly arcibiskupství bylo jistě choulostivou záležitostí, která z nich učinila jistého „vyvrhele“ mezi střeoevropskými sousedy a z většiny 11. století učinila traumatickou zkušenost.⁷² V očích mnohých byla cesta za povznesením stále ještě plně v souladu s odkazem samotného Břetislava I., geopolitická situace se ovšem během následujících let radikálně změnila a politické cíle se musely ubírat jiným směrem. I v očích Kosmy bylo nezbytné konfrontovat počínání další generace s tím, co po sobě zanechával Břetislav I. na konci své turbulentní vlády.

⁶⁴ Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/17, s. 108-108.

⁶⁵ O tom pojednává shrnující kapitola 4. této práce.

⁶⁶ Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/7, s. 91-93.

⁶⁷ *Annalista Saxo* ad A. 1042, MGH SS XXXVII, s. 385.

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ KRZEMIEŃSKA, Barbara. *Boj knížete Břetislava I. o upevnění českého státu (1039-1041)*. Praha, 1979.

⁷⁰ KALHOUS, David. *Hnězdno roku 1000*, s. 355-356.

⁷¹ Tamtéž, s. 357-358.

⁷² WIHODA, Martin. *Between the Emperor and the Pope: A Traumatic Century of Czech History*. In: *The Neighbours of Poland in the 11th Century*. Ed. P. Urbańczyk. Warsaw 2002, s. 111-136.

3 GENERACE SYNŮ BŘETISLAVA I.

Kosmou glorifikovaný kníže Břetislav vydechl naposledy počátkem roku 1055 v Chrudimi během válečného tažení proti Uhrám.⁷³ Byl jediným Přemyslovcem své generace – rodu, jehož nárok na pražský stolec byl od dob bájného Přemysla Oráče takřka nezpochybnitelným. Za tuto skutečnost mohl být kníže nejednou vděčný, neboť se tak během opakovaných konfliktů s císařem vyhnul možnému pokusu o sesazení, ať už od vzdálených příbuzných či nespokojených předáků. Závěr jeho vlády se tedy nesl v duchu upevnění vlastní pozice, zklidnění situace v knížectví a dalších tažení do sousedních zemí, tentokrát ovšem v blízkém sepětí s politikou císaře.

Přepokládaný plán Břetislava I. na získání královské hodnosti zkrachoval už smrtí císaře Konráda II. Jeho syn Jindřich III. již nebyl tolik otevřený pouhému přihlížení ke konfliktům za východní hranicí své říše. Šanci na zlepšení celé situace nemohl přinést ani nový papež Benedikt IX, který jako první obdržel zprávu od mohučského arcibiskupa Barda, týkající se porušení církevních zákonů během polského tažení. Rozpoložení hlavy církve rozhodně nenapomáhaly ani značné ambice pražského biskupa Šebíře.⁷⁴

Panovník se dostal do svízelné situace, kdy roku 1040 musel čelit mohutné trestné výpravě ze dvou směrů. Po bitvě u Brůdku sice Břetislav do jisté míry zvítězil, a mohl prozatím počítat s ponecháním polské kořisti, zároveň však musel vyřešit narůstající neklid ve vlastních řadách. Popravě se nevyhnul například jistý Prkoš, nejspíše významný předák z Bíliny, který se snad nechal císařem podplatit a opustil obranou linii.⁷⁵ Rozdíl mezi výnosným tažením a nákladnou obranou zapříčinil, že nevole v zemi dále rostla. Druhé císařovo tažení z roku 1041 bylo již výrazněji úspěšnější a díky malému odporu vojsko rychle oblehlo samotnou Prahu.⁷⁶ To vyděsilo nejen mnohé české velmože, ale i samotného pražského biskupa natolik, že se rozhodli přidat na stranu vítězího Sálce.⁷⁷ Břetislav kapituloval, složil císaři lenní hold a následně ním nalezl společnou řeč ohledně chystané uherské výpravy.⁷⁸

⁷³ Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/13, s. 103.

⁷⁴ *Annalista Saxo ad A. 1042*, MHG SS XXXVII, s. 385.

⁷⁵ Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/11, s. 97-99.

⁷⁶ ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí*, s. 61-62.

⁷⁷ Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/12, s. 99-100.

⁷⁸ ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí*, s. 63-68.

I to mohlo být jedním z hlavních motivů, který mu zajistil pozitivní obraz v pramenech. Jak připomenul již Dušan Třeštík, můžeme se i u Kosmovy kroniky setkávat se značně dynamickým vývojem ve vnímání postav napříč vyprávěním.⁷⁹ Názornou ukázkou zde tvoří právě spor Břetislava I. s Jindřichem III.: český kníže z počátku úspěšně brání své právo na získané území i majetek,⁸⁰ během tažení druhého však již vystupuje jako postava plná pýchy z předcházejícího vítězství.⁸¹ Jindřich naopak chamtivě podniká své první tažení kvůli zvěstem o velikosti bohatství z polského tažení a chce docílit zisků nad rámec starobylého tributu. Při druhém tažení se tento pohled proměňuje, jelikož se Jindřich tentokrát zcela oprávněně snaží Břetislava přimět k naplnění slibu věrnosti a k opětovnému dodržování staré tributární povinnosti. Během navazujícího jednání v Řezně, kde se jejich právní vztah navrátil takřka do původního stavu, mohou oba aktéři v očích kronikáře opět vystupovat jako postavy veskrze pozitivní a zevrubně popsany příběh tak pro čtenáře *Kroniky Čechů* vyústí v jasné poučení. Vyobrazení samotného Břetislava mělo sloužit tedy ve dvou rovinách, které kronikář ve svém vyprávění opakovaně uplatňoval – nejdříve jako bouřlivého mladíka, který se prostřednictvím svých ctností postupně vyvine v silně opěvovaný panovnický vzor.⁸²

Břetislavovu řeč na smrtelném loži⁸³ nelze chápat jinak než jako do jisté míry závazný odkaz, který nám kronikář předkládá na sklonku jeho přelomové vlády. Právě proto zde nemohli chybět ani zemští předáci – ti s jejichž předky uzavřel bájný Přemysl Oráč posvátnou dohodu o vládě v zemi⁸⁴ a taktéž nejspíše přesně ti, před které byl předveden svým strýcem Jaromírem na počátku svého panování.⁸⁵ Dohoda o nástupnictví jeho pěti synů do „starodávne“ úmluvy vnášela nový prvek, který sice částečně „odebíral“ právo volby, měl však zajistit pokračující stabilitu. V řeči nechybí ani motiv biblického Kaina a Abela či světec Václav se svým bratrem Boleslavem – to vše, aby dostatečně vynikl rozsah možných důsledků porušení této úmluvy, ke které se zde předáci zavázali. Dramatičnost celé scény byla pro kronikáře klíčová, neboť se knížectví v době sepisování kroniky zmítalo v letitých

⁷⁹ TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmova kronika*, s. 162-164; nověji také: ZELENKA, Jan. *Kosmas, Mnich sázavský, Jarloch a sedmdesátá léta 12. století*. In: Vladislav II., druhý král z Přemyslova rodu. K 850. výročí jeho korunovace, Edd. M. Mašek, P. Sommer, J. Žemlička, Praha 2009 s. 51-57.

⁸⁰ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/10, s. 97-99.

⁸¹ Tamtéž II/12, s. 99-100.

⁸² ŠVANDA, Libor. *K obrazu ideálního panovníka v Kosmově kronice*. In: *Querite primum regnum Dei*. Sborník příspěvků k počtu Jany Nechutové. edd. H. Krmíčková, A. Pumprová, D. Růžičková, L. Švanda, Brno, 2006, s. 213-214.

⁸³ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/13, s. 101-102.

⁸⁴ TŘEŠTÍK, Dušan. *Mýty kmene Čechů*, s. 101-167.

⁸⁵ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* I/42, s. 77-79.

nástupnických sporech a prohlubující se nestabilitě. Nedalo-li se tedy důvěřovat bratrské svornosti, muselo se spoléhat na závazek urozených vůči stanovenému pravidlu.

Již Dušan Třeštík přesvědčivě ukázal, nakolik byly jednotlivé pasáže a části Kosmovy kroniky propojené a její struktura utvářela promyšlený celek.⁸⁶ Právě proto byla po celý středověk těžko překonatelným dílem, které utvořilo základní osu nejstarších českých dějin. Druhá kniha kroniky, počínající vládou Břetislava I. a končící nástupem Břetislava II., tak zůstala obsahově téměř netknutá. V jejím středu zůstala „sevřená“ generace Přemyslovců, která se sice dokázala politicky prosadit, v očích Kosmy však jako celek selhala.

3.1 Spytihněv: nepřítel Němců oděný v mitře?

Prvním potomkem, který se ujal knížecího stolce, byl již politicky zkušený Spytihněv. O tom, že se nejstarší z pěti bratrů těšil kronikářově značné přízni, není dnes v české historiografii větších pochybností.⁸⁷ Za hlavní důvody bývá považována přestavba svatovítské rotundy, údajné vyhnání Němců a možná snaha o navázání na ambiciózní otcovu politiku. Už samotná intronizační pasáž zdůrazňuje, že volbu knížete učinili všichni z národa českého, *magni et parvi*.⁸⁸ Kosmas ale zároveň nezamlčuje, či dále neobjasňuje stinnější stránky jeho vlády, jako bylo jeho prvotní počínání vůči jednotlivým sourozencům⁸⁹ nebo stěží pochopitelné vyhnání vlastní matky, která musela v exilu strávit zbytek svého života.⁹⁰

Věrohodnost takto popsaných událostí je však velice nízká, a přestože již zasahovaly do kronikářova mládí, je zkratkovitost jeho vyprávění místy až zarážející. Lze tedy oprávněně předpokládat, že ani jeho zdroje informací nebyly příliš rozsáhlé. Tam, kde se snaží jednotlivé události rozvíjet, pomáhá si zpravidla vyprávěním budícím dojem některého z rétorických cvičení, kterých se účastnil během svých studií v Lutychu. V kronice se podobné exkurzy opakují velice často: zpravidla tam, kde chtěl kronikář střídáním vážného a humorného zpestřit látku a poukázat na charakterové vlastnosti jednotlivých aktérů.⁹¹

Do vyprávění se taktéž opakovaně snaží zakomponovat určité ospravedlnění jejich počínání. Proto zde není vyhnána pouze abatyše od sv. Jiří a kněžna-vdova Jitka s družinou,⁹²

⁸⁶ TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmova kronika*, s. 96-115.

⁸⁷ Nejnověji shrnul REITINGER, Lukáš. *Vratislav*, Praha, 2017, s. 53-63.

⁸⁸ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/14, s. 103.

⁸⁹ Tamtéž II/15, s. 105-106.

⁹⁰ Tamtéž II/17, s. 108.

⁹¹ KOPAL, Petr. *Humor a smích*, s. 369-381.

⁹² Jak předpokládá již NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny*, s. 83-89.

ale zcela každý, u koho *inventi sunt de gente Teutonica*.⁹³ Ve vnímání celé příhody se tak nemuselo jednat o krivdu vůči vlastní matce, ale spíše o oprávněný zásah vůči jejímu nejspíše dosti početnému německému okolí. Dvojímu přístupu pak musíme přihlížet i ve vypravování ohledně knížecích snah v otázce držení jednotlivých moravských údělů. Zatímco je totiž Spytihněv za tento čin bezprostředně po svém nástupu - a zcela v rozporu s přáním svého otce – ušetřen větší kritiky, jeho bratr Vratislav je za podobné počínání později přirovnán ke lstivému⁹⁴ a krvavému zloději.⁹⁵

Možné pojitko mezi testamentem Břetislava I. a tvrdým zákrokem Spytihněva II. proti zbylým dědicům, tvoří především zmínka o Chrudimi a na ní navazující chronologie. Oba Přemyslovci dle kroniky svolávají na toto místo krátce po sobě zemské „předáky“ – jeden, aby na smrtelném loži odkázal knížectví svým potomkům, druhý pak aby narovnal poměry bezprostředně po svém nástupu. Kronikářem zvolená posloupnost nejspíše nebyla náhodná. Vzhledem ke krátké časové prodlevě mezi změnou na knížecím stolci a nutností zásahu, lze dovozovat, že mladší sourozenci byli tou dobou již se situací ve svých údělech dostatečně obeznámeni a Spytihněv se mohl oprávněně obávat síly jejich získaných pozic.⁹⁶

Nelze vyloučit ani pokus o trvalé narušení pozice samotného Spytihněva, který v počátcích své vlády musel čelit nejen již nastíněným sporům se svým pražským okolím. Mezi přísahajícími *terre primates* Břetislava I. a *terre at primates* Spytihněva II., odporujících rozkazu, je totiž nejspíše zásadní rozdíl. Formulace, které vůči předákům používá v dopise Spytihněv totiž nevysvětlují jasně, zda se jednalo o moravskou elitu či o významné přemyslovské družníky, pověřené správou moravských údělů. V očích Kosmy tak kníže nejedná v rozporu s přáním svého otce, nýbrž právě proto aby nedošlo k jeho porušení. Z toho důvodu jsou předákům odebrány *equos et arma eorum*,⁹⁷ Vratislav je nucen hanebně prchnout do Uher a Ota s Konrádem odjíždějí ze svých údělů pokorně na pražský dvůr.⁹⁸

Snad největší nejasnosti ohledně Spytihněvovy šestileté vlády však vzbuzuje udělení práva na užívání biskupské mitry během církevních svátků. *Kronika Čechů* sama o sobě o ní neinformuje více než nahodilou zmínkou o biskupském kožíšku a sukni kleriků.⁹⁹ Informace

⁹³ Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/14, s. 103.

⁹⁴ Tamtéž II/43, s. 148-150.

⁹⁵ Tamtéž II/45, s. 151-153.

⁹⁶ VANÍČEK, Vratislav. *Vratislav II. (I.)*, s. 46-48.

⁹⁷ Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/15, s. 106.

⁹⁸ WIHODA, Martin. *První česká království*, s. 116-118.

⁹⁹ Cosmae Pragensis Chronica Boemorum II/16, s. 107-108.

se však dochovala prostřednictvím zprávy papežského dvora, pojednávající o rozhodnutí papeže Mikuláše II. a stanoveném ročním platu za udělenou výsadu.¹⁰⁰ Tento akt, dohodnutý v časech vzrůstajícího napětí mezi papežem a císařem se dočkal mnohých výkladů, přisuzujících vysoké ambice mladému knížeti knížete nebo alespoň předpokládajících snahu o zmenšení politického náskoku sousedního Polska a Uher.¹⁰¹ Vznik silné vazby na suverénně vystupující papežství se této hodnotě upřít jistě nedá, stejně tak ani jedinečnost tohoto aktu, který v Evropě nenachází v následujících osmdesáti letech žádnou paralelu.¹⁰² Se skutečným významem si však nevěděl rady nejspíše ani samotný svatovítský děkan, který se jinak ve svém díle snaží všemi možnými způsoby zdůraznit Spytihněvovu příkladnou zbožnost. Prvotní účel mitry, kterou máme v prvních letech doloženou i u Vratislava II.¹⁰³, se tak proměnil v pouhou listinou vzpomínku na časy, kdy latinská zbožnost vzkvétala, zatímco „konkurenční“ slovanští mniši ze Sázavy museli opustit svůj klášter.¹⁰⁴

Obraz knížete Spytihněva, který nám Kosmas zanechal, tak vyvolává více otázek, než poskytuje odpovědí. Své pochybnosti skryl do historek, které jeho rozporuplné chování přičítají nerozváženosti mládí.¹⁰⁵ Z toho důvodu byl možná Spytihněv také jediným Přemyslovcem, u kterého udělal kronikář výjimku, když poznamenal přesný rok jeho narození¹⁰⁶ - o jeho nízkém věku a předčasnosti jeho úmrtí neměla zůstat pochybnost. Závěrečná historika, dokládající jeho soucitný postoj vůči vdově v nesnázích, měla ukázat jeho postupný vývoj v laskavého a spravedlivého panovníka.¹⁰⁷ O tom, že vědomě navazoval na počínání svého otce, nejspíše kronikář taktéž nepochyboval.¹⁰⁸ Příběh Spytihněva byl však pro další vyprávění důležitý hlavně jako kontrast vůči jeho nástupcům. Jisté zklamání z této krátké epizody se rozhodl shrnout v uštěpačné glose: „*Sed quia sepius videmus occulto Dei iudicio malos relinqui, bonos subtrahi de medio*“¹⁰⁹ Více než zármutek nad ztrátou oblíbeného knížete, potřeboval vyzdvihnout své znepokojení časy nadcházejícími.

¹⁰⁰ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I* (=CDB), s. 60

¹⁰¹ Diskusi uceleně shrnuje ŽEMLIČKA, Josef. *Mitra českých knížat*, Sborník společnosti přátel starožitností 3, Praha, 1992, s. 17-21.

¹⁰² Tamtéž, s. 18.

¹⁰³ CDB I, s. 67-68.

¹⁰⁴ *Vita minor*. In: Středověké legendy prokopské. Jejich historický rozbor a texty. Ed. V. Chaloupecký – B. Ryba. Praha 1953, s. 142–143.

¹⁰⁵ WIHODA, Martin. *První česká království*, s. 105-106.

¹⁰⁶ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* I/41, s. 77.

¹⁰⁷ Tamtéž II/17, s. 109.

¹⁰⁸ ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí*, s. 88-89.

¹⁰⁹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/17, s. 109.

3.2 VRATISLAV A JAROMÍR – PRVNÍ ČESKÝ KRÁL A JEHO VZPURNÝ BRATR NA BISKUPSKÉM STOLCI

Jen stěží lze najít více skloňovanou postavu přemyslovských Čech v 11. století, než je kníže a král Vratislav II.¹¹⁰ Důvodů je mnoho – od jeho cesty za první královskou hodností, přes obnovení olomouckého biskupství, až po velkolepou výstavbu vyšehradské kapituly. Jeho vláda byla dlouhá, svým aktivním postojem k říši se těšil zájmu zahraničních kronik a Čechy za jeho vlády prošly značným kulturně-politickým vývojem. Mnohé z jeho kroků se však jistě musely potýkat s odporem jeho okolí, jak často Kosmas zdůrazňoval. Nelze si nevšimnout, že kořeny všemožných svárů a problémů své doby spatřuje svatovítský děkan právě v přelomové etapě prvního českého království. Své výhrady nechával promlouvat skrze příběhy spjaté s Jaromírem-Gebhardem, sourozencem předurčeným církevní dráze, jehož sváry s vládnoucím bratrem v kronice často slouží k důraznému vylíčení Vratislava jakožto svévolného tyрана.¹¹¹

Přesto se však ani Jaromír nezařadil mezi vypravěčovy přílišné oblíbenec.¹¹² Jeho snaha o sloučení pražského a olomouckého biskupství byla sice vítaná, neopomněl ale opakovaně poukázat na některé hanebné rysy jeho povahy. Chválu svornosti s bratry z moravských údělů,¹¹³ střídal opakovanými povzdechy nad jeho nedostatečnou ušlechtilostí.¹¹⁴ Měl jistě na paměti, že jako pražský biskup a později dokonce i kancléř samotného císaře, pozvedl prestiž pražské kapituly. Svůj úřad však dle kronikářova úsudku využíval příliš často ke své vlastní ctižádosti,¹¹⁵ s čímž se Kosmas již jednoduše smířit nemohl a považoval za nutné na několika místech zdůraznit, kterak za své postavení vděčí závěti svého otce.¹¹⁶ Kronikářova uznání se dočkal víceméně až v nekrologu¹¹⁷, kde však

¹¹⁰ V posledních letech se jeho osobnost dočkala hned dvou vyčerpávajících monografií VANÍČEK, Vratislav. *Vratislav II. (I.)*; a REITINGER, Lukáš. *Vratislav: první král Čechů*. Praha, 2017.

¹¹¹ TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmova kronika*, s. 149-150.

¹¹² Starší názory se snažily Vratislavův obraz vysvětlit právě sporem mezi jím a pražským biskupem: NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny*, s. 113-349; nebo nověji WIHODA, Martin. *Causa Podivín*, ČMM 117, 2/1998, s. 279-291; který však svůj názor později sám přehodnotil: WIHODA, Martin. *Kosmas a Vratislav*. In: *Querite primum regnum Dei*. Sborník příspěvků k poctě Jany Nechutové. Edd. H. Krmíčková, A. Pumprová, D. Růžičková, L. Švanda, Brno, 2006, s. 367-381.

¹¹³ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/43, s. 148.

¹¹⁴ tamtéž II/27, s. 122; nebo II/31, s. 126-127.

¹¹⁵ tamtéž II/26, s. 118-120.

¹¹⁶ tamtéž II/18, s. 110-111; II/22, s. 113-115; II/23, s. 115-116.

¹¹⁷ tamtéž II/42, s. 147-148.

z jeho slov promlouvá spíše úcta k biskupské hodnosti jako takové a neskrývané rozpaky před událostmi následujícími několika kapitol.¹¹⁸

Lze mezi řádky *Kroniky Čechů* ovšem nalézt skutečný zdroj oné nevraživosti pražského děkana? Nejvyšší důraz kladl samozřejmě na vleklý spor spojený s olomouckým biskupstvím. Jeho obnovení s jistotou napomohlo vlivu Vratislava na dění na Moravě, stejně jako oslabovalo rozsah biskupské moci u Jaromíra. Ani ze sporu o olomoucké biskupství však nevycházel Jaromír pro kronikáře zrovna v tom nejlepší světlo. Po dvouleté odmlce v analistických záznamech přichází s kapitolou, pojednávající o počátku vleklého sporu mezi dvěma *sloupy církve*.¹¹⁹ Jaromír se po neúspěšném jednání ohledně sjednocení obou biskupství odebrává do Olomouce, kde pod záminkou pouhé návštěvy brutálně napadne a poníží tamního biskupa Jana.¹²⁰ Není sice pochyb, že jeho snaha o obnovení jednoty církevní správy byla Kosmou vítaná, brutalita a ctižádostivost se kterou se toho však snažil docílit, byla již i pro kronikáře zavrženíhodná. I přes neskrývané stranictví děkana pražské kapituly, se olomoucký biskup Jan těšil jeho náležitě úctě, a popisované napadení se neseťkávalo s jeho sebemenším pochopením. V příběhu je tak cíleně utvořen výrazný kontrast mezi asketickým řeholníkem Janem, snášejším způsobené útrapy, a mezi Gebhardem, kritizujícím jeho skromnost¹²¹ kvůli které následně potřeboval osladit *žluč své nešlechetnosti*.¹²²

Kosmas však nejvyšší váhu nepřikládá tomu, kdo se zde nacházel v právu, ale spíše otázce majetkové. Povšimneme-li si, do jakých konkrétností zde autor zachází a přihlédneme-li k pozdějších listinným zmínkám,¹²³ vystává nám spor kolem hradu Podivín¹²⁴ jako jeden z hlavních bodů k pochopení této problematiky. Podivín mohl taktéž souviset i s raným přemyslovským mincovnictvím,¹²⁵ problematikou, která pro Kosmu hrála důležitou úlohu.¹²⁶ I zde bývá hledána motivace ke zvýšené kritice Vratislava II., neboť dle numismatických nálezů víme, že za jeho vlády se váha – a tím i prestiž – českých mincí výrazně snižovala.¹²⁷

¹¹⁸ Blíže ŠVANDA, Libor. *Chvály osob v Kosmově kronice*, SPFFBU, č. 10, 2005, s. 85–111.

¹¹⁹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/27, s. 120–122.

¹²⁰ ŠRÁMEK, Josef. *K výročí roku 1063. Moravský biskup Jan aneb O jednom obraze z Kosmovy kroniky*, *Vlastivědný věstník moravský* 65, 3/2013, s. 228–244.

¹²¹ tamtéž, s. 238–241.

¹²² *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/27, s. 122.

¹²³ CDB I., s. 140–143.

¹²⁴ V kronice se objevuje hned třikrát *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/21, s. 112–113; Tamtéž III/9, s. 169–171; tamtéž III/47, s. 220–223.

¹²⁵ POŠVÁR, Jaroslav. *Moravská mincovna v Podivíně*, *Numismatické listy* 9/1954, s. 7–16.

¹²⁶ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* I/33, s. 57–60, zprostředkovaně však mířeno nejspíš proti prvnímu českému království.

¹²⁷ VANIČEK, Vratislav. *Vratislav II. (I.)*, s. 195–196.

První zpráva o moravských statcích se pojí s úmrtím biskupa Šebíře, připomíná jeho konflikt i následné usmíření s knížetem Břetislavem a zdůrazňuje jeho správu Čech a Moravy jakožto jediné a nerozdílné diecéze. Pokračování pak zapadá přímo do dříve nastíněného narativu: čas této jednoty končí úmrtím Spytihněva, kdy biskup podlehně naléhavým prosbám nově nastoupivšího knížete Vratislava.¹²⁸ Ten si tak hned na počátku svého působení zřizuje vlastní fundaci na Moravě, zjevně bez souhlasu papeže a v očích kronikáře nejspíše navzdory Břetislavem zřízeným moravským údělům.¹²⁹ Můžeme zde samozřejmě také předpokládat další z reakcí na autorovu současnost a potřebu zdůraznění majetkových nároků pražské kapituly.

Jak si ve své důkladné analýze povšiml Dušan Třeštík,¹³⁰ podobný Kosmův přístup se promítal i do znění jím přepsaného privilegia¹³¹ z roku 1086,¹³² které obnovovalo pražské biskupství a popisovalo jeho někdejší rozsah. V úvodu se hlásilo až do časů svatého Vojtěcha a zakončeno bylo *signem* císaře, u kterého navíc kronikář uvádí, že byl sám přítomen u jeho zapisování.¹³³ I zde se však setkáváme s pouhou snahou autora dodat znění listiny vyšší důvěryhodnosti na základě osobního svědectví.¹³⁴ Důvod této se snahy se jeví zcela pochopitelným, zvláště pokud přijmeme předpoklad, že se přibližně mezi lety 1074 až 1090 nacházel Kosmas na studiích v Lutychu,¹³⁵ kde neměl přílišné množství spolehlivých informací a období své nepřítomnosti vyplňoval povětšinou dobovými glosami.¹³⁶ Jelikož ale čtenáře nechtěl nechat pochybovat o důležitosti či pravosti svého přepisu, a s ním vznikajícím nárokům, vypomohl si osobním svědectvím a autoritou světce, kterého na pražský dvůr kdysi slavnostně navrátil jeho oblíbený panovník.

Vztahy mezi bratry ale nebyly vždy tak napjaté, jak by se z *Kroniky Čechů* mohlo zdát. Přestože spor mezi císařem Jindřichem IV. a papežem Řehořem VII. otrásl základy středověké Evropy, nic nenasvědčuje tomu, že by se v něm snad přemyslovští bratři ocitli na

¹²⁸ Za tento ústupek pak měly nově připadnout pražskému biskupství právě zmiňovaný Podivín, Sekyřkostel, ves Slivice, dvanáct nejlepších vesnic v Čechách a sto hřiven stříbra ročně: *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/21, s. 112-113.

¹²⁹ WIHODA, Martin. *Causa Podivín*, ČMM 117, 2/1998, s. 279-291.

¹³⁰ TŘEŠTÍK, Dušan, *Kosmas a Regino*, s. 579-581.

¹³¹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/37, s. 134-140, dochovaný přepis: *Diplomata Henrici IV.*, MGH DD 4, II/390. Hannover 1953-1978, s. 516.

¹³² Kosmou mylně uvedený letopočet, ve skutečnosti se jedná o rok 1085: NOVOTNÝ, Václav *České dějiny*, s. 253-258.

¹³³ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/37, s. 140.

¹³⁴ TŘEŠTÍK, Dušan, *Kosmas a Regino*, s. 573-574.

¹³⁵ TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmas*, s. 37-49.

¹³⁶ TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmas a Regino*, s. 574-575.

opačných stranách nebo že by se snad tyto okolnosti snažili ve svůj prospěch zneužít.¹³⁷ David Kalhous dokonce na základě vzdálenosti jednotlivých lokací vzniku císařských listin - z pera notáře označovaného jako G II A¹³⁸ - usuzuje, že by se snad mohlo jednat o výsledek činnosti samotného Jaromíra, právě během jeho působení v kancléřském úřadu přibližně mezi lety 1077 až 1079.¹³⁹ Taktéž v klíčové fázi konfliktu po roce 1080, kdy byl císař opět uvržen do papežské klatby, se Jaromír nacházel společně s Vratislavem po boku císaře.¹⁴⁰ Přestože jsou nám tedy podrobnosti o konkrétním kancléřském působení Jaromíra blíže neznámé, lze se domnívat, že v klíčové momenty spolehlivě figuroval jako zprostředkovatel mezi císařem a svým bratrem, směřujícím za královským povýšením.

Při detailnějším pohledu na kapitoly pojednávající o sporech těchto dvou Přemyslovců se navíc nelze ubránit dojmu, že jde ve skutečnosti spíše o vylíčení osudů pražského biskupa.¹⁴¹ Zatímco v jeho případě máme povětšinou autentické epizody, které se Kosmas nejspíše doslechl od některého ze svatovítských kněží, u jeho královského bratra se setkáváme povětšinou se strohými výpisky na literárním základě kroniky Regiona z Prümu. Chybí nám zcela popis jeho bitevních¹⁴² a politických úspěchů nebo bližší okolnosti zisku královské koruny. Dokonce i samotný průběh korunovace v Řeznu¹⁴³ zůstal přiřazen k nesprávnému roku, na jiné místo a následný popis obřadu v Praze¹⁴⁴ odpovídal nepříliš důkladně aktualizované podobě Regionova záznamu o korunovaci Pipina III. Krátkého.¹⁴⁵ Tento rozpor nejen že nelze vysvětlit Kosmovou nepřítomností v knížectví, ale ani jeho případnou nevědomostí. Korunovační ceremoniál směřující z Vyšehradu na Pražský hrad se nemohl během pár let vytratit ze zdejší paměti¹⁴⁶ a přijmeme-li úvahu o Kosmově autorství hymnu

¹³⁷ Ke sporu o investituru přehledně FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha: Zvon, české katolické nakladatelství, 1995, s.135-138.

¹³⁸ Jedná se konkrétně o listiny *Diplomata Henrici IV.*, II/302, MGH DH 4, s. 395-397; II/304, s. 400-401; II/305, s. 401; II/308, s. 403-404; II/311, s.409-411 a II/314, s.414-415.

¹³⁹ KALHOUS, David. *Jaromír-Gebhard*, s. 27-43.

¹⁴⁰ Jak lze tušit z později vydané listiny: TUREK, Rudolf. *Listina Jindřicha IV. z 29. dubna 1086 (DH IV 390) a její teritoria*, *Slavia Antiqua* 22, 1975, s. 69-118.

¹⁴¹ TŘEŠTÍK, Dušan, *Kosmas a Regino*, s. 574-575.

¹⁴² Kosmas sice zmiňuje například bitvu u Mailbergu: *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/35, s. 131-133; její význam je ale snížen vykreslením vojska Leopolda II. jakožto chabě vyzbrojených pasáček dobytky: REITINGER, Lukáš. *Vratislav*, s. 56-57.

¹⁴³ Kosmas zde mylně hovoří o Mohuči: *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/37, s. 134-140.

¹⁴⁴ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/38, s. 140-141.

¹⁴⁵ TŘEŠTÍK, Dušan, *Kosmas a Regino*, 581-583.

¹⁴⁶ O tom, proč vysvěcení svatovítské kapituly muselo proběhnout již za Vratislava, a tedy proč i s ní měl být korunovační obrat spojen, pojednává REITINGER, Lukáš. *Vratislav*, s. 57-60.

*versus post missam*¹⁴⁷, nezůstane větších pochybností ohledně záměrného mlčení k otázce prvního českého království. Oslavná píseň, pojednávající nejspíš právě o této několikaleté etapě, měla být totiž napsána podle Dušana Třeštíka ještě za Vratislavova života a dokázala by dostatečnou blízkost kronikáře k pražskému dvoru.¹⁴⁸

Nad řádky *Kroniky Čechů* však Kosmas sedával již v momentě, kdy byla královská idea v troskách,¹⁴⁹ důsledky této ambiciózní politiky se promítaly do aktuálního dění a „zlatý věk“ vlády Břetislava byl pryč stejně jako Kosmou často vzpomínaný a několikrát porušený testament o vládě nad českými zeměmi. O věcech pozitivních tak nejspíše pojednával pouze tam, kde je nebylo možné zamlčet.¹⁵⁰ Biskup Jaromír-Gebhard umírá během své cesty do Uher, kde se pokoušel získat přímluvu krále Ladislava I. pro další fázi sporu o olomoucké biskupství. Kosmas neopomene popis události obohatit o poslední povzdech nad povahou obou bratrů a o zdůraznění jedné z podstat nového sporu.¹⁵¹ Dle něj právě kvůli vleklým sporům nedisponoval král Vratislav vždy biskupem, který by mu o svátcích mohl vsadit korunu na hlavu a dosadil proto nového moravského biskupa Vecla.¹⁵² Nejedná se přitom o ojedinělou poznámku, neboť dle sázavské tradice se podobné výsadě se těšil i tamní opat Božetěch.¹⁵³ Tím tak byl ponížěn nejen majestát nedávno získané královské hodnosti, ale i popřeno před císařem dříve projednané privilegium o sjednocení obou biskupských úřadů.¹⁵⁴ Na síle korunované autoritě jistě nepřidala ani léta po smrti Jaromíra, kdy nově jmenovaný biskup Kosmas po mnoho let postrádal patřičné pontifikálie.¹⁵⁵

Většina z nastíněných příčin však nemůže obstát před námitkou, proč se stejné kritiky nedostávalo i ostatním členům rodu, kteří se v mnohých případech dopouštěli stejných přečinů proti předpokládaným zásadám kronikáře.¹⁵⁶ Už bylo například popsáno, že stejně jako silně hanobený Vratislav, zpochybnil moravské úděly svých bratrů i kníže Spytihněv. A

¹⁴⁷ TŘEŠTÍK, Dušan. „Gloria regni“ Vratislava II. Hymnus „Versus post missam“ a kronikář Kosmas. In: Verba in imaginibus. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám. Edd. M. Nodl, P. Sommer, E. Doležalová. Praha, 2004, s. 285-298.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 293

¹⁴⁹ WIHODA, Martin. První česká království, s. 47.

¹⁵⁰ Podobně Barbara Krzemieńska uvažuje nad choulostivým příběhem o neurozené matce Břetislava nebo o jeho únosu urozené Jitky, které nejspíš musel do svého díla Kosmas zařadit už díky rozšířené slovesnosti, bez které by ubral svému dílu na věrohodnosti pro dobového čtenáře: KRZEMIEŃSKA, Barbara. *Břetislav I*, s. 99-107.

¹⁵¹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/41, s. 145-147.

¹⁵² Tamtéž.

¹⁵³ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. Anhang I. Gründung des Klosters Sazawa*. MGH SRG NS 2, s. 250.

¹⁵⁴ REITINGER, Lukáš. *Vratislav*, s. 50-51.

¹⁵⁵ Do úřadu byl uveden nejspíše až Konrádem I. Brněnským, zvolen byl však už v posledních dnech krále Vratislava: *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* I/48, s. 155-156.

¹⁵⁶ REITINGER, Lukáš. *Vratislav*, s. 61-62.

podobně by šlo poukázat i na biskupa Šebíře, kde nám sice Kosmas prostřednictvím glosy s „biskupstvím za kančí oháňky“¹⁵⁷ naznačuje určitou míru servility¹⁵⁸, ale samotné rozdělení pražského biskupství mu nijak vyčítáno není.

S úmrtím bratrů Jaromíra a Oty¹⁵⁹ měla vyvrcholit nejen druhá kniha, ale taktéž samotná Vratislavova úkladnost. V podání kronikáře se král rozhodl odstranit poslední pozůstatek otcova dědictví, zosobněného moravskými úděly.¹⁶⁰ Olomouckou část Moravy, která měla připadnout synům zesnulého Oty, měl nyní získat Vratislavův syn Boleslav. Vyhnanych potomků se ujal brněnský kníže Konrád, hájící patrně jejich nárok na odebrané dědictví.¹⁶¹ S narůstající hanebností krále, kterého kronikář nešetří ve svých přirovnáních, začíná postupně vynikat osobnost jeho nejstaršího syna Břetislava II., který se zde stává v jistém smyslu rozhodujícím aktérem.¹⁶² Kvůli potupné urážce od králova rádce Zderada,¹⁶³ se po poradě s předáky i strýcem Konrádem, rozhodne vůči tomuto Vratislavově oblíbenci ke „spravedlivé“ pomstě.¹⁶⁴ Oslabený ztrátou předáka, který měl snad na celém tažení svůj podíl¹⁶⁵, se údajně Vratislav rozhodl k uposlechnutí přímluv kněžny Virpirk¹⁶⁶ a celé obléhání odvolat.

Čtenáře svatovítský děkan však neopomněl hned vzápětí upozornit, nakolik tak bylo učiněno z pouhé nezbytnosti a jakou váhu měl v celé situaci jeho rozbroj se synem, potažmo jeho družinou.¹⁶⁷ Kronikářem utvářený kontrast mezi otcem a synem je dobře patrný i zde: zatímco rozhněvaný král jako jediný lituje Zderadova osudu a připravuje další pomstu, mladý Břetislav po celou dobu své družině naslouchá a na její přání společně odjíždí do Uherského exilu. Přestože však celé příhodě z roku 1091 věnuje kronikář šest obsáhlých kapitol, o širších důsledcích uznání nároku Konráda I. na knížecí stolec již mlčí.¹⁶⁸

¹⁵⁷ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* I/41, s. 76-77.

¹⁵⁸ Předpokládá například KRZEMIEŃSKA, Barbara. *Břetislav I*, s.154-156.

¹⁵⁹ Dle kroniky zemřel 9. června 1086: *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/38, s. 140; Souhrnně bude o moravských bratrech pojednávat následující podkapitola.

¹⁶⁰ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/43, s. 148-150.

¹⁶¹ Popisuje ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí*, s. 111-112.

¹⁶² O chválách jedinice na pozadí příběhu o hanebnosti jeho okolí pojednává Blíže ŠVANDA, Libor. *Chvály osob v Kosmově kronice*, SPFFBU, č. 10, 2005, s. 105-106.

¹⁶³ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/44, s. 150-151.

¹⁶⁴ RAZIM, Jakub. *Věrnost v Kosmově kronice*, Forum Historiae 13, 2019, s. 26-27.

¹⁶⁵ Příslušná kapitola zmiňuje, že Konrád byl obeznámen „*quod rex hec omnia ageret Zderad per consilium*“: *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/44, s. 148-150.

¹⁶⁶ Tamtéž II/45, s. 151-153.

¹⁶⁷ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/46, s. 153.

¹⁶⁸ WIHODA, Martin. První česká království, s. 22-23.

Osten kritického kronikářova pohledu na éru krále Vratislava je snad nejvíce patrný z příhody, předcházející již popsanému vyřešení celého sporu¹⁶⁹ a přibližující nám možnou podstatu aktu, následujícího po roce zlomovém roce 1091.¹⁷⁰ Dle Kosmy došlo ke zjevení dvou českých světců, svatého Václava a Vojtěcha, kteří se rozhodli vysvobodit vězně a oznámit jim návrat svých přímluv společně s nadcházejícím mírem.¹⁷¹ Popis podobného zázraku by od středověkého literáta nemusel vzbuzovat tolik pozornosti, kdyby ovšem v kronice neuplynulo již třicet let od poslední zmínky o svatém knížeti.¹⁷² Za povšimnutí stojí i jiná dřívější zmínka, kde je smrt svatého Václava uvedena umírajícím knížetem Břetislavem jakožto přímé varování před bratrskou nesvorností.¹⁷³ Pomoc tohoto světce se v kronice navíc neodehrála už od dob osvobození Prahy z polského područí v roce 1002.¹⁷⁴ Postava svatého Vojtěcha zasahuje před Brnem do děje vůbec poprvé od učiněných zázraků po vyhlášení hnězdenských dekretů Břetislavem I.¹⁷⁵ To vše společně se slovy, vloženými do úst oblíbených světců, dává tušit možný záměr Kosmova sdělení: posun dynastické ideologie od mytických počátků kmene Čechů ke královské sakrálnosti,¹⁷⁶ nesvornost bratrů navzdory otcovu přání a možná i stále nedokončená christianizace,¹⁷⁷ uvedla zemi v dlouhou nemilost světců a nechala ji dovést až na pokraj *války více než občanské*.¹⁷⁸ Autorita korunovaného vladaře anulovala prastarou smlouvu mezi „Čechy“ a rodem Přemysla Oráče, pilíře Kosmova příběhu, a až jejím zavržením a nástupem více archaicky položené vlády Břetislava II.¹⁷⁹ došlo k nápravě daného stavu věcí.¹⁸⁰

¹⁶⁹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/47, s. 154-155.

¹⁷⁰ Následující úvaha se volně opírá o myšlenku studie: KOPAL, Petr. *Kosmovi ďáblové*, s. 7–41.

¹⁷¹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/47, s. 154-155.

¹⁷² Naposledy jeho jméno v kronice zazní v souvislosti s přestavbou kostela svatého Víta za knížete Svyatopluka II. roku 1060: *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/17, s. 108-109.

¹⁷³ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/13, s. 100-103.

¹⁷⁴ Tamtéž I/36, s. 63-65.

¹⁷⁵ Tamtéž II/4, s. 85-90; předcházejících zmínek je o něm sice víc, všechny jsou ale spojeny s osudy pražského biskupství.

¹⁷⁶ VANÍČEK, Vratislav. *Sakralita české panovnické hodnosti, dynastie Přemyslovců a Vyšehrad v proměnách christianizace a středověké modernizace*, In: Královský Vyšehrad III. Sborník příspěvků ze semináře Vyšehrad a Přemyslovci, Praha 2007, s. 17–55; též stručně WIHODA, Martin. *První česká království*, s. 28-29.

¹⁷⁷ O přetrvávajících pohanských zvyklostech pojednává sám kronikář během počátku vlády Břetislava II.: *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* III/1, s. 160-162.

¹⁷⁸ Tamtéž II/47, s. 154-155, konkrétněji: „*bellum hoc plus quam civile*“.

¹⁷⁹ Tak hovoří o prvních letech vlády Břetislava II. například: VANÍČEK, Vratislav. *Soběslav I. Přemysloveci v kontextu evropských dějin v letech 1092-1140*, Praha, 2007, s. 30-69.

¹⁸⁰ KOPAL, Petr. *Král versus kníže? Idea panovnické moci v Kosmově kronice*, In: *Proměna středověké Evropy raného a vrcholného středověku: Mocenské souvislosti a paralely*, Edd. M. Wihoda, L. Reitingger, Brno, 2010, s. 359-371.

Ptáme-li se pak na prameny, ilustrující alternativní domácí pohled na Vratislava, nabízí se například záznamy ze vznikajícího Vyšehradu,¹⁸¹ letopisy hradištsko-opatovické¹⁸² a část dodatků tzv. Mnicha sázavského.¹⁸³ U posledně jmenovaného lze například vytušit, že se ani názory ostatních dobových letopisců od Kosmy často příliš nelišily. Sázavský pokračovatel například do svého díla zařadil rozšířené nekrologium jistého Benedy: válečníka, jenž byl králem lstivě oklamán a který se ho pokusil v následné potyčce zavraždit.¹⁸⁴ Příběh, který z krále učinil opět úskočného lháře zatímco jeho atentátníka se nebál srovnávat s antickými hrdiny, však rozhodně nebyl záležitostí hodnou dalšího doplňování o spravedlivé povaze padlého válečníka.¹⁸⁵ Je zde tedy na místě předpoklad Lukáše Reitingera, že se nejedná o slova pocházející ze sázavské tradice, králi jinak nakloněné, ale o jakýsi dřívější dodatek převzatý z některého z nekrologií, kterými si autor hojně vypomáhal taktéž na jiných místech.¹⁸⁶ V případě zbylých dvou pramenů pak před sebou máme zdroje popisující osobnost svého štědrého fundátora, leckdy navíc se značným odstupem, a mohou nám jen stěží na naše otázky uspokojivě odpovědět.¹⁸⁷

Zůstaneme-li u tuzemských nekrologií, stojí dále za zmínku poznatky Františka Grause ohledně soupisu *Necrologium Bohemicum*.¹⁸⁸ Autor, sepisující úmrtí jednotlivých členů dynastie, zpracoval kolem roku 1150 své předlohy bez dalších úprav. Pro naše téma je nicméně zajímavé, že při záznamu úmrtí dvou synů z panovníkova třetího manželství – stejnojmenného Vratislava a jeho bratra Boleslava – je užito královské titulatury, i přestože jí v době úmrtí prvně jmenovaného Vratislav ještě ani nedisponoval.¹⁸⁹ Ovšem v záznamu o smrti Vratislava samotného je mu přiznána už pouze jeho původní hodnost knížecí.¹⁹⁰ Rozboru tohoto pramene se věnoval též Lukáš Reitinger, který připustil, že by se mohlo jednat o důležitý poznatek k osudu královského titulu po roce 1091, kdy byl Vratislav

¹⁸¹ Například CDB I., s. 114.

¹⁸² *Annales Gradicensis et Opatovicenses*, FRB II, Praha 1874.

¹⁸³ *Monachi Sazaviensis*

¹⁸⁴ Už v Kosmově podání je zde jasně zřetelný kontrast mezi úkladnou pomstou Vratislava II. a mezi podobným konfliktem mezi Zderadem a Břetislavem II., kde je akt pomsty podáván jako zcela oprávněný.

¹⁸⁵ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/40, s. 143-145.

¹⁸⁶ REITINGER, Lukáš. *Přemyslovci mezi královskou korunou a knížecím stolcem. Tři studie k prvnímu českému království*. Magisterská diplomová práce FF MU, s.12-14. (K dispozici online: is.muni.cz/th/nvwgl/Diplomova_prace.pdf [cit. ke dni: 15.6.2023])

¹⁸⁷ Tradici Sázavské se bude tato práce částečně věnovat na jiném místě (kapitola 3.4)

¹⁸⁸ GRAUS, František. *Necrologium Bohemicum*, s. 789-810.

¹⁸⁹ GRAUS, František. *Necrologium Bohemicum*, konkrétněji: s. 802 „*Obiit Vratislaus fillius regis Vratislai*“ a s. 807 „*Obiit Boleslaus, fillius regis Uuratislai*“.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 802, konkrétněji: „*[Obiit V] Vratislaus dux*“.

donucen uznat nástupnictví svého bratra Konráda I. a fakticky tím učinit návrat ke knížecímu seniorátu.¹⁹¹

Jak již bylo naznačeno, Vratislav se dokázal stát také jedním z nepřehlédnutelných aktérů říšských událostí své doby. Díky tomu máme možnost částečně nahlédnout do pramenů zahraniční provenience a pokusit se vystavět doplňující pohled na události, pro pražského děkana neznámé, případně jím zamlčené.¹⁹² Vzpomínku na tohoto Přemyslovce uchovávala z jeho času například kapitula v Göttweigu,¹⁹³ opatství Weihenstephan¹⁹⁴ nebo klášter v Pegau.¹⁹⁵ Krom toho, že zde byl Vratislav považován za štědrého podporovatele církevních fundací, nelze přehlédnout ani skutečnost, že se v prvních dvou příkladech jednalo o instituce stojící během konfliktu na papežově straně.¹⁹⁶ Výsledné vyobrazení říšské politiky Vratislava II. tak nabírá na mnohem vyšší prozřetelnosti, jelikož si i přes kruté boje udržoval stále příznivé vztahy s jednotlivými církevními institucemi, jejichž přízeň se mu mohla v budoucnu jistě vyplatit.

Největší pozornosti se však mohli těšit schopnosti českých válečníků, se kterými Vratislav nejednou ovlivňoval říšský vývoj. Mezi lety 1072-1086 máme hned několik útržkovitých zpráv, povětšinou opět od zneprátené strany, popisujících krutost přemyslovských vojsk. Zmínky většiny z nich jsou motivovány všeobecným odporem vůči rozsáhlým zásahům družin z východní periferie, kterými se Jindřich IV. snažil získat na převaze. Tento motiv lze nalézt v díle kronikáře *Bruna*, který popisuje císařovu marnou snahu o zisk pohanských vojsk na svou stranu. Jediné vojsko, které však takto nakonec získá, je to z Čech, kterému byla za odměnu nelegitimně přislíbena míšeňská marka.¹⁹⁷ Švábský mnich Bernold detailně popisuje nelidské plenění, brutální a zvrhlé násilí na ženách či kostelech¹⁹⁸ a k popisu připojuje i dodatek o jejich zálibě v pojídání zabitých nepřátel.¹⁹⁹ Naopak nezaujaté či císaři více nakloněné záznamy, týkající se zákroků Vratislava, nám pro srovnání téměř

¹⁹¹ REITINGER, Lukáš. *Vratislav*, s. 83, byť sám připouští slabiny této hypotézy.

¹⁹² Obraz Vratislava optikou vnějších pozorovatelů podrobněji shrnul: REITINGER, Lukáš. *Vratislav*, s. 251-348; ze které tato část práce vychází.

¹⁹³ *Vita Altmanni episcopi Pataviensis* 29, MGH SS 12, s. 226-243.

¹⁹⁴ *Necrologium Weihenstephanense*, MGH Necr. 3, s. 204.

¹⁹⁵ *Universitätsbibliothek Leipzig*, Ms. 848; k rukopisu REITINGER, Lukáš. *Nekrologia kláštera Pegau. Pozapomenuté svědectví o Přemyslovcích (nejen) Kosmova věku*, In: *Proměna středovýchodní Evropy raného a vrcholného středověku: Mocenské souvislosti a paralely*, Edd. M. Wihoda, L. Reitinger, Brno, 2010 (dále jen „*Nekrologia kláštera Pegau*“), s. 372-415.

¹⁹⁶ REITINGER, Lukáš. *Vratislav*, s. 252-256, kde k oběma pramenům sděluje i určité výhrady či poukazuje na nesrovnalosti.

¹⁹⁷ *Brunos Buch von Sachsenkrieg*, MGH Dt. MA 2, s. 317-327.

¹⁹⁸ *Bernoldi Chronicon*, MGH SRG NS 14, s. 336-376.

¹⁹⁹ *Tamtéž*, s. 414.

schází.²⁰⁰ Rozporuplně přijímaný zpravodaj Frutolf²⁰¹ nás sice informuje o okolnostech Vratislavova zisku královského kopí v klíčové bitvě u Flarchheimu²⁰² a stejně tak je podrobně zpraven o okolnostech úmrtí českého panovníka²⁰³, schází mu však příliš mnoho důležitých detailů, královskou korunovaci nevyjímaje. Jen těžko se lze spokojit s veršovaným dílem *Carmen de bello Saxonico*²⁰⁴, neboť i zde se vedle chvály české statečnosti opět objevují stížnosti vůči zákaznosnému drancování.²⁰⁵

Velmi podrobným zpravodajem nám jsou již zmíněné letopisy a nekrologium ze saského Pegau, založeného Wiprechtem z Grojče, Vratislavovým spojencem a později i zetěm.²⁰⁶ Tyto záznamy se těší nebývalé pozornosti Lukáše Reitingera, který v nich oprávněně spatřuje zcela výjimečný pramen k českým středověkým dějinám.²⁰⁷ Kvůli nesmírně štedré podpoře od prvního českého krále a díky přímé spojitosti s manželkou Wiprechta z Grojče, Přemyslovnou Juditou, věnoval klášter osudům rodu Přemysla Oráče trvalou pozornost.²⁰⁸ Vřelé kontakty vydržely navíc i během dalších generací.²⁰⁹ Kromě jedenácti zaznamenaných úmrtí příslušníků českého panovnického rodu²¹⁰ a popisu podílu Vratislava během zakládání této církevní instituce,²¹¹ obsahují tamní záznamy i vlastní verzi příběhu o zisku českého královské titulu.

Poté, co byl Wiprecht vypuzen ze svého území, ocitá se na přemyslovském dvoře, kde navazuje s Vratislavem přátelský kontakt.²¹² Vděčný hrabě, ústřední postava pegavských letopisů, se rozhodne Vratislava přesvědčit k cestě za královskou hodností²¹³, argumentujíc dřívějším titulem jistého předka *Bouga*,²¹⁴ přičemž za tímto jménem bývá nejčastěji

²⁰⁰ KALHOUS, David. *Čechy a říše: problém pramenů nebo historiografie?*, ČČH 111, 2013, s. 496-497.

²⁰¹ *Frutolfi Chronica*. Edd. SCHMALE, Franz Josef, SCHMALE-OTT, Irene. In: *Frutolfs und Ekkehard's Chroniken und die Anonyme Kaiserchronik*. Darmstadt 1972, s. 47-121.

²⁰² Tamtéž, s. 90.

²⁰³ Tamtéž, s. 106.

²⁰⁴ *Das Carmen de bello Saxonico oder Gesta Heinrici IV*, MGH SS 15/2, s. 1218-1235.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 1230-1234.

²⁰⁶ BLÖTHNER, Alexander. *Wiprecht von Groitzsch und Kaiser Heinrich IV. Der Aufsteig eines Ritters im 11. Jahrhundert. Untersuchung zur Entstehung von Gefolgschaftsverhältnissen zur Zeit des Investiturstreits*. Studie zur Herausbildung des Hochadels im 11./12. Jahrhundert, Plothen, 2010.

²⁰⁷ REITINGER, Lukáš. *Nekrologia kláštera*, s. 372-411; REITINGER, Lukáš. *Královské insignie z kláštera Pegau a "obětování korun"*. *Studia Mediaevalia Bohemica* 4. Praha: Filosofický ústav AV ČR, 2/2012 (dále jen „obětování korun“), s. 169-206 nebo nejnověji REITINGER, Lukáš. *Vratislav*, s. 296-348.

²⁰⁸ REITINGER, Lukáš. *Nekrologia kláštera Pegau*, s. 386-394.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 410-411.

²¹⁰ *Calendarium Pegaviense*, SRGS II., s. 117-156.

²¹¹ *Universitätsbibliothek Leipzig*, Ms. 848, fol. 173v.

²¹² *Annales Pegavienses et Bosovienses*, MGH SS 16, s. 236-237.

²¹³ Jeho klíčovou roli při jednání s Jindřichem IV zmiňuje i český kronikář: *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/40, s. 143-145.

²¹⁴ *Annales Pegavienses et Bosovienses*, MGH SS 16, s. 236.

spatřována zkrácená verze jména Boleslav.²¹⁵ Vzhledem k popisovanému rozsahu jeho vlády nad *comites et ingenii*, rozsahem ovládaného území a přiznáním nejvyšší hodnosti, lze tedy uvažovat nad polským Boleslavem Chrabrým.²¹⁶ A co víc, v klášterním nekrologiu se nejspíše dochovala také jistá podoba korunovaného Vratislava. Panovnický majestát, přejatý z říše a navazující na příbuzenství s někdejší polským králem, který si kdysi podrobil Čechy a musel být vypuzen svatým Václavem,²¹⁷ tak mohl být pouze dalším důvodem k negativnímu postoji dobře informovaného pražského kronikáře.

Svou pozornost si Vratislav získal samozřejmě i v sousedním Polsku. Gallus Anonymus, autor počátku 12. století, se na Čechy zaměřoval poměrně často, navíc s podobně pohrdavým postojem, jako můžeme pozorovat z druhé strany u jeho pražského současníka Kosmy.²¹⁸ Anonymní kronikář se Čechy nebál nazvat „*Polonorum infestissimi inimici*“²¹⁹ a za jednoho z úhlavních nepřátel svého hlavního hrdiny, Boleslava III. Křivoústého. Jím dosažené vítězství na českém vojskem – roku 1110 v bitvě u Trotiny – líčí například jako jeden z vrcholů svého díla.²²⁰

Na počátku vlády Vratislava II. však býval vztah mezi Čechy a Poláky značně poklidným.²²¹ To se však podle Gallova podání změnilo kolem roku 1060, kdy polský Boleslav II. nejspíš odmítl plnit svou tributární povinnost vůči českému knížeti²²² a oba panovníci se opakovaně utkali na česko-polském pohraničí.²²³ Z bojů nejspíš nevyšel jasný vítěz. Problém se vyřešil až na konci Vratislavovy vlády a zpětného vyplacení alespoň části z ušlého tributu dosáhl až jeho syn Břetislav II.²²⁴

²¹⁵ TŘEŠTÍK, Dušan. „*Gloria regni*“ Vratislava II. Hymnus „*Versus post missam*“ a kronikář Kosmas. In: Verba in imaginibus. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám. Edd. M. Nodl, P. Sommer, E. Doležalová. Praha 2004, s. 287

²¹⁶ Dle Lukáše Reintingera je hlavním argumentem dobové chápaní královské hodnosti. Pro ztotožnění Bouga s Boleslavem Chrabrým hovoří i předcházející zmínky tohoto pramene o vyznamenání Vratislava jako prvního „v tomto národě“. Na Bouga měl tedy „navazovat“, své prvenství mezi Čech si ale zachoval: REITINGER, Lukáš. *Vratislav*, s. 308-310.

²¹⁷ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* I/36, s. 63-65.

²¹⁸ WIHODA, Martin. *Proradní Češi a polští hadrníci: počátky česko-polských vztahů na stránkách prvních národních kronik. Dějiny a současnost* 38, č. 9/2016), s. 17-20.

²¹⁹ *Galli Anonymi Cronica et gesta ducum sive principum Polonorum* I/18 (dále *Galli Anonymi Cronica*), MPH SS II, edd. K. Maleczyński, Kraków 1952. s. 41.

²²⁰ Tamtéž III/23, s. 152.

²²¹ KRZEMIEŃSKÁ, Barbara. *Konala se roku 1060 polská výprava na Hradec u Opavy? Z politických počátků Vratislava II.*, FHB 2, 1980, s. 77-128.

²²² K polskému poplatku více v kapitole 4.

²²³ *Galli Anonymi*, I/22, s. 48.

²²⁴ REITINGER, Lukáš. *Vratislav*, s. 119-123.

Stručně zaznamenanou smrtí Vratislava a velice krátkou epizodou vlády Konráda I.²²⁵ skončila dlouhá éra synů Břetislava I., a spolu s ní i značně problematický úsek Kosmovy kroniky.²²⁶ Kosmas ve svém vyprávění nedopřál králi ani řádný epilóg, kterým jinak disponovala každá výraznější postava, samozřejmě s výjimkou tyranů Boleslava I. a Svatopluka I.²²⁷ Kritický pohled na toto období ze strany další generace se pokusil vysvětlit Josef Žemlička mimo jiné taktéž nízkou společenskou mobilitou a tedy nevraživostí mezi mladší a starší generací předáků.²²⁸ Martin Wihoda spatřoval slabinu navíc i v přílišném spoléhání se na podporu Jindřicha IV. v cestě za upevněním získaného titulu a jeho následným udržením pro syny krále Vratislava s polskou Svatavou. Konec těmto nadějím učilo neočekávané odmítnutí ideologie království ze strany předáků i tehdejší středověké „veřejnosti“.²²⁹ Hledání příčin však jen těžko dospěje k plně uspokojivé odpovědi, protože hlavní slabinou ve vnímání těchto desetiletí bude vždy především dílo děkana pražské kapituly, jím zastávané postoje a jeho důraz na dílčí spory mezi jednotlivými bratry.

3.3 KONRÁD A OTA – MORAVSKÉ ÚDĚLY A BRATRSKÁ OPOZICE

Ve stínu pražských událostí zůstaly dva nově ustanovené útvary na Moravě, pro které národní obrození vymyslelo označení „údělná knížectví“.²³⁰ Samotný Kosmas, či kterýkoliv jeho pokračovatel, pro takovéto uspořádání Moravy žádné speciální slovní spojení nepoužíval a nejspíše je ani nepotřeboval.²³¹ Už ze samé podstaty Břetislavova testamentu, tak jak byl kronikou zaznamenan, totiž žádný zvláštní celek nevznikal a kamenný stolec na pražském nádvoří měl zůstat přístupným pro kteréhokoliv věkově nejpokročilejšího člena rodu.²³² Skutečnost, že se tak ne vždy událo, a že se systém nástupnictví začal rozpadat prakticky od samého počátku, byla ostatně jedním z ústředních motivů díla ze svatovítské kapituly. Obhajoba tohoto uspořádání je o to překvapivější, že začíná vznikat v době, kdy z Břetislavovy závěti již přes čtvrtstoletí příliš nezbývalo. Dokonce i uspořádání Moravy,

²²⁵ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/50, s. 157-158.

²²⁶ Ve shodě se závěry studie WIHODA, Martin. *Between the Emperor and the Pope: A Traumatic Century of Czech History*, In: *The Neighbours of Poland in the 11th Century*, Ed. P. Urbańczyk. Warsaw, 2002, s. 111–136.

²²⁷ REITINGER, Lukáš. *Vratislav*, s. 57.

²²⁸ ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí*, s. 112-113.

²²⁹ WIHODA, Martin. *První česká království*, s. 169.

²³⁰ JUNGSMANN, Josef. *Slownjk česko-německý. Díl I. A-J*, Praha 1835, s.31-32; s pojmem budeme pracovat nejen prostřednictvím tohoto ustáleného spojení, ale také pod obsahově přesnějším názvem „knížecí Morava“.

²³¹ ŽEMLIČKA, Josef. „Moravané“ v časném středověku, ČČH 90, 1992, s. 18–21.

²³² WIHODA, Martin. *Testament knížete Břetislava*, s. 33–34.

kteřá měla být rozdělena mezi nevládnoucí Přemyslovce, se nejspíše vnitřně vyvíjelo v závislosti na okolnostech a četnosti potomků jednotlivých Přemyslovců.²³³ Apel Břetislava I. na bratrskou jednotu měl tedy v Kosmově kronice značný přesah i do moravské reality počátku 12. století.

Moravské realie navíc vstupují do Kosmova příběhu o něco později a poměrně nejasně. Kronikář nejstarší dějiny a strukturu Moravy jistě do značné míry znal, nestála však ve středu jeho zájmu a na klíčovém místě se spokojil s pouhou referencí na jemu známé prameny.²³⁴ Funkční kontinuitu mezi vládou českých knížat a Velkomoravskou říší, kterou můžeme nalézt v případě popisu Kristiánovy legendy,²³⁵ například Kosmas víceméně ignoruje.²³⁶ Ohledně zdejší situace mezi úpadkem Velké Moravy²³⁷ na počátku 10. století, a mezi osvobozením moravské části knížectví od Chrabrého vojsk více než sto let později, mlčí navíc i ostatní prameny. Z kusých zmínek²³⁸ lze vyvodit, že si minimálně určitou podobu církevní správy Morava po celé období částečně zachovávala.²³⁹

Nesnadná je taktéž situace kolem kontinuity a vývoje raných moravských elit. K počátkům 10. století, kdy se dozvídáme o trpké porážce moravských oddílů u Nitry,²⁴⁰ nás ještě analista Saxo informuje o jiném triumfu nad maďarským vojskem.²⁴¹ Poté se již se samostatně jednajícími oddíly dále nesetkáváme²⁴² až do Kosmova záznamu k roku 1055 a událostí u Hrutova. Nad úlohou a původem předáků, kterým nechal Spytihněv II. odebrat pro neuposlechnutí rozkazu jejich majetek, jsme se již jednou zastavili a je stále vřbec otázkou, zda se jednalo o skutečný příběh konfliktu nebo zda měl kronikář pouhou potřebu zdůraznit

²³³ KRZEMIEŃSKA, Barbara, MERHAUTOVÁ, Anežka a TŘEŠTÍK, Dušan. *Moravští Přemyslovci ve znojenské rotundě*, Praha: Set out, 2000 (dále jen „*Moravští Přemyslovci*“), s. 25-29.

²³⁴ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* I/15, s. 35.

²³⁵ LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav. *Kristiánova legenda: život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily = Legenda Christiani*, Praha: Vyšehrad, 1978, s.17-25.

²³⁶ KALHOUS, David. *Anatomy of a Duchy. The Political and Ecclesiastical Structures of Early Přemyslid Bohemia*, Leiden-Boston, 2012, s. 193-207.

²³⁷ TŘEŠTÍK, Dušan. *Pád Velké Moravy*, In: Typologie raně feudálních slovanských států, Ed. J. Žemlička, Praha, 1987, 27-76.

²³⁸ Značnou pozornost vzbuzuje například záznam o přítomnosti moravského biskupa na synodě v Mohuči, zmiňované k roku 976: *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* I (=CDM), č. 113; tento biskup bývá taktéž ztotožňován s biskupem Vracenem z Kosmova popisu obnoveného biskupství na Moravě: *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/21, s. 113; ke ztotožňování: WIHODA, Martin. *Morava*, s. 100.

²³⁹ K tomu LIBOR, Jan. *Stará Morava mezi Východem a Západem*, In: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa, Ed. Petr Sommer, Praha, 2006, s. 251–264.

²⁴⁰ *P. Magistri, qui Anonymus dicitur Gesta Hungarorum*, SRH I, s. 74-80.

²⁴¹ *Annalista Saxo*, MGH SS XXXVII, s. 126.

²⁴² V náznamech se pak objevují například u korvejského mnicha Widukinda, během vpádu Maďarských nájezdníků do Saska, který byl veden právě skř Moravu: *Widukindi monachi Corbeiensis Rerum gestarum Saxoniarum* I/20, MGH SRG 60, s. 29-30.

oprávněnost přemyslovské kontroly nad moravskými poměry. Kosmův svět byl na předáky bohatý a přestože je často nešetřil kritikou, rád zdůrazňoval jejich práva a vliv na jednotlivé události.²⁴³ Hledání moravských elit v *Kronice Čechů* tak dostává smysl až okamžikem, kdy se Břetislavem ustanoveného území ujímá první generace Moravských Přemyslovců, zakládající své vedlejší rodové větve.

Předmětem úvah zůstává prvotní záměr ohledně dědičnosti moravských dílů, vyčleněných pro mladší čekatele na knížecí stolec. Zatímco synové Oty Olomouckého měli přirozeně převzít otcovské dědictví, zdá se, že věkem starší potomstvo vládnoucího Vratislava na moravské statky žádný nárok mít nemělo.²⁴⁴ Tím ovšem vznikala značně nežádoucí situace, kdy hrozilo vyloučení panovnických potomků z celého systému nástupnictví a Břetislavův testament by ztrácel svou vnitřní logiku. Přímým vyústěním tedy byla opakovaná snaha pražských Přemyslovců o kontrolu nad moravskými poměry a snaha o likvidaci přesprávně ambiciózního příbuzenstva.²⁴⁵ Možná právě to se snažil Vratislav vyřešit svou snahou o prosazení dědičného titulu, který upravoval dřívější tradici a nároky svých moravských sourozenců naopak popíral.²⁴⁶ Přestože nás o tom svatovítský zpravodaj nijak neinformuje, lze se domnívat, že i moravský systém prošel v podobné době úpravou, která zapříčinila dědičnost obou rozrůstajících se úředních větví.²⁴⁷ Práva potomků Konráda a Oty na moravská knížectví již nebyla nijak zpochybněna a jejich nárok, byť počtem pražských Přemyslovců zkomplikovaný, se odrážel ještě ve státoprávně pojaté výmalbě znojenské rotundy z první poloviny 12. století.²⁴⁸

Co tedy určovalo Kosmův pohled na Moravu? Klíčové aspekty můžeme vyvodit ze slov moravské kněžny Virpirk, kterými se přimlouvala za svého muže u obleženého Brna.²⁴⁹ V proslovu, který dle Kosmy dojal všechny přítomné krom lstivého krále Vratislava,²⁵⁰ argumentuje poddaným postavením vůči pražskému dvoru a připomíná mu, že vše čím disponují, pochází taktéž od panovníka, jemuž náleží právo nakládat s majetky dle vlastního

²⁴³ WIHODA, Martin. *Kníže a jeho věrní. Kosmas o světě předáků a urozených*, In: Šlechta, moc a reprezentace ve středověku. Edd. M. Nodl – M. Wihoda, Praha 2007, s. 10–29.

²⁴⁴ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/43, s. 148–150.

²⁴⁵ Nejlépe ilustruje Kosmou sepsaná řeč knížete Vladislava I., vysvětlujícího předákům svou motivaci k zajištění úředníka Oty: *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* III/34, s. 204–205.

²⁴⁶ REITINGER, Lukáš. *Vratislav*, s. 78–82.

²⁴⁷ KRZEMIEŃSKA, Barbara, MERHAUTOVÁ, Anežka a TŘEŠTÍK, Dušan. *Moravští Přemyslovci*, s. 24–25.

²⁴⁸ KRZEMIEŃSKA, Barbara, MERHAUTOVÁ, Anežka a TŘEŠTÍK, Dušan. *Moravští Přemyslovci*, s. 56–66.

²⁴⁹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/45, s. 151–153.

²⁵⁰ O falešné lýtosti českého krále pojednává Kosmas: Tamtéž II/46, s. 153

uvázení. To vše úzce souvisí i s realitou kolem prvotního obsazování jednotlivých údělů, které měl vladař přidělovat podle charakteristických vlastností jednotlivých příbuzných.²⁵¹

Zajímavý náhled na úlohu moravských údělníků poskytuje také sněm u Dobenína roku 1068, na kterém se Vratislav II. pokoušel po Šebířově smrti prosadit svého kaplana Lance za nového biskupa.²⁵² Volba měla záviset na předácích a duchovních, kronikář nás ale neopomene upozornit na Vratislavův úmysl celou volbu zrádně ovlivnit ve svůj prospěch.²⁵³ Jeho plán byl ale včas překažen: předáci Smil a Kojata jeho záměry odhalí, kníže ponižené prchá a Ota s Konrádem představují sněmu svého bratra Jaromíra, kterého včas přivedli z polského exilu.²⁵⁴ Přes Vratislavův pokus a Jaromírovu počáteční neochotu²⁵⁵ se tak opět naplňuje Břetislavova politická vůle, podpořena navíc sněmem předáků, dobře si vědomých své někdejší přísahy.²⁵⁶ Lze se domnívat, že právě od moravských údělníků očekával kronikář určitý dohled nad odkazem jejich společného otce, neboť právě ten měl zaručovat moravským údělům jejich existenci a striktně definovat jejich nároky.²⁵⁷ V tom nejspíš Konrád i Ota v jeho očích uspěli: ať už zmíněnou obhajobou biskupského stolce, svým odporem vůči neprávem vydělenému Olomouckému biskupství nebo pozdější Konrádovo zastání se potomstva jeho bratra Oty a jeho dědičných nároků. Přestože se Kosmas jiným činům jednotlivých údělníků nijak konkrétněji nevěnoval, pozdější porušení testamentu na úrok moravských Přemyslovců považoval za nevídanou ztrátu na „spravedlnosti“²⁵⁸ i přes skutečnost, že se tak událo z popudu dalšího hrdiny jeho vyprávění – Břetislava II.

Pokud bylo uvedeno, že příběh Vratislava a Jaromíra byl určován především prostřednictvím jejich sporů, na Konráda s Otou připadá většinou pouhá vedlejší role v pozadí hlavních dějů. U Konráda zjišťujeme alespoň, že stál u zrodu konfliktu mezi Přemyslovci a rakouským markrabětem Leopoldem II.²⁵⁹ nebo že se po boku Vratislava účastnil jednání kolem znovusjednocení pražského biskupství.²⁶⁰ Z etapy jeho krátké vlády se ale musíme spokojit pouze s necelou kapitolou, ve které se Konrád snaží prostřednictvím úplatku zrušit

²⁵¹ Tamtéž II/18, s. 110-111.

²⁵² Tamtéž II/23, s. 115-116; této volbě se věnuje taktéž RAZIM, Jakub. *Věrnost v Kosmově kronice*, Forum Historiae 13, 2019, s. 36.

²⁵³ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/22, s. 113-115.

²⁵⁴ Jaromírovu touhu po spíše světském údělu ilustruje: Tamtéž II/18, s. 110-111.

²⁵⁵ Tamtéž II/24, s. 117.

²⁵⁶ Svě postoje líčí Kosmas ústy předáka Kojaty: *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/23, s. 115-116.

²⁵⁷ WIHODA, Martin. *Morava*, s. 151-152.

²⁵⁸ Spravedlnost je zde personifikována jako mytologická Cillenie, která se z Čech vytrácí volbou Bořivoje II. *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* III/13, s. 173-176.

²⁵⁹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/35, s. 131-133.

²⁶⁰ Tamtéž II/37, s. 134-140.

volbu nového moravského biskupa Ondřeje.²⁶¹ Mladší kníže Ota jako samostatně jednající nevystupuje v kronice ani jednou, byť mu byl přidělen rozsahem mnohem větší olomoucký díl a svou zakladatelskou činností si v opatovických letopisech vysloužil oslovení *pater Moravie* či dokonce o pár řádků dříve *pater patrie*.²⁶²

Právě letopisy hradišsko-opatovické, pramen z poloviny 12. století, dokreslují jisté detaily, přestože taktéž částečně čerpaly z Kosmovy kroniky. S hodnocením některých aktérů či opomíjením samotné Moravy se ovšem jejich autor nesmířil a dal tak vzniknout první kronice „Moravanů“.²⁶³ Ani on se je však nesnažil chápat v jiném smyslu než zbytek tehdejších autorů, tedy jako skupinu českých předáků žijící na Moravě, podřízených vládnoucím Přemyslovcům.²⁶⁴ Zájmu letopisů ale uniká například Vratislav II., jehož korunovaci zde sice máme zaznamenanou, ale srovnatelného zájmu s fundátorem Otou se mu rozhodně nedostává.²⁶⁵ Značný vliv na pojetí jednotlivých záznamů měla i samotná kněžna Eufemie, Otova uherská choť, díky níž se do záznamů dostávaly i drobné zprávy z uherského prostředí.²⁶⁶

Stejně jako jejich korunovaný bratr, pronikali i moravští údělníci opakovaně na stránky zahraničních zpravodajů. Roku 1074 se tak objevuje Ota I. po boku synů uherského krále, kteří se pokoušeli sesadit svého vládnoucího bratrance Šalamouna I.²⁶⁷ Uherští vzbouřenci, Ladislav a Gejza, se však dle stejného pramene podílel o pár let dříve na ničivých vpádech na moravské území²⁶⁸ a zároveň se dočítáme, jakou měrou se na podpoře svého korunovaného protějšku Šalamouna podílel i samotný kníže Vratislav.²⁶⁹ Krom otázky, zda se nepřenesl svár mezi bratry i za hranice knížectví,²⁷⁰ si svou pozornost zaslouží i titulatura Oty I., který zde vystupuje jako „*ducem Bohemorum*“.²⁷¹ To však spíše než na neznámý rozsah moci Olomouckého údělníka, poukazuje na zmatenost středověkých skriptorií ohledně

²⁶¹ Tamtéž II/50, s. 157-158; nad strohostí záznamu se zamýšlí: WIHODA, Martin. *Morava*, s. 149-150.

²⁶² Obojí *Annales Gradicensis et Opatowicensis*, MGH SRG 17, s. 688.

²⁶³ WIHODA, Martin. *Anály hradišsko-opatovické nebo První moravská kronika? Po stopách nekosmovského pojetí českých dějin*, In: *Morava a české národní vědomí od středověku po dnešek*, Brno, 2001, s. 30-31.

²⁶⁴ ŽEMLIČKA, Josef. „Moravané“ v časném středověku, ČČH 90, 1992, s. 30-31.

²⁶⁵ REITINGER, Lukáš. *Vratislav*, s. 131-132; opomenutí spoluzakladatele Vratislava je patrné například: *Annales Gradicensis et Opatowicensis*, MGH SRG 17, s. 688.

²⁶⁶ WIHODA, Martin. *Morava*, s. 158-160.

²⁶⁷ *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV II/115*, SRH 1, s. 381-382 a Tamtéž XIV II/121, SRH 1, s. 388-391.

²⁶⁸ Tamtéž II/101, SRH 1, s. 365.

²⁶⁹ *Simonis de Keza Gesta Hungarorum II/60*, SRH 1, s. 181.

²⁷⁰ REITINGER, Lukáš. *Vratislav*, s. 261-262.

²⁷¹ *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV II/115*, SRH 1, s. 381.

územního dělení Přemyslovského knížectví. Pečlivost, kterou jistě „legitimizaci“ této problematiky Kosmas věnoval, tak lze považovat za více než pochopitelnou.

3.4 GENERACE „DRUHÉ KNIHY“

Při interpretaci monumentálního počínu středověkého intelektuála Kosmy, nemůžeme opomenout skutečnost, že jeho účelem nebylo pouze důkladné zpracování českých dějin, ale hlavně sepsání co nejdokonalějšího literárního díla.²⁷² Kronikář se k tomu ostatně sám hrdě hlásí, byť s pokorou středověkým autorům vlastní.²⁷³ O jeho lutyšské vzdělanosti jsme se již rozepsali, stejně jako byl nastíněn i literární vliv, kterému Kosmas podléhal: vedle Reginona z Prümü vycházel taktéž prokazatelně z antických vzorů²⁷⁴ nebo svatovojtěšských legend.²⁷⁵ Stejně tak si často a rád vypomáhal anekdotickými příhodami, které mu pomáhaly s charakteristikou jednotlivých aktérů,²⁷⁶ zejména při popisu jejich mládí.²⁷⁷

Dílo, rozřazené do tří knih, bylo navíc vzájemně velmi důkladně provázáno.²⁷⁸ První kniha byla založená na mytických počátcích českého středověkého „státu“, volně přecházející od „vypravování starců“²⁷⁹ k „hodnověrným“ dějům²⁸⁰ kolem prvních přemyslovských knížat a končící nastolením Břetislava I.²⁸¹ Následující dvě knihy se už převážně věnují příběhům z dob Kosmova života, případně událostem jeho paměti nepříliš vzdálené.²⁸² Náš zájem se pak drží zejména knihy druhé, počínající vládou Břetislava I. a končící příznačně nástupem jeho stejnojmenného vnuka. Problém s tímto dílem ovšem částečně přiznává i sám jeho autor, když se zmiňuje o „vědomé nevědomosti“ svých veršů.²⁸³

Vláda obou Břetislavů pro něj neohraničovala pouze symbolický předěl mezi jednotlivými knihami, ale vytvářela taktéž značně kontrastní obraz ať už k vládě jednotlivých synů Břetislava I., či k době vzniku celé kroniky. Z Vergiliových veršů znal velmi dobře jeho podání Aeneis,²⁸⁴ která mu mohla být oporou při tvorbě pomyslného „zlatého věku“

²⁷² TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmova kronika*, s. 26-27.

²⁷³ Zřetelné například v předmluvě druhé knihy: *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II, s. 80-81.

²⁷⁴ ŠVANDA, Libor. *K recepci antiky v Kosmově kronice*, SPFFBU, 2009, s. 331–340.

²⁷⁵ KRÁLÍK, Oldřich. *Kosmova kronika a předchozí tradice*, Praha, 1976.

²⁷⁶ KOPAL, Petr. *Humor a smích*, s. 368–382.

²⁷⁷ WIHODA, Martin. *První česká království*, s. 105-106.

²⁷⁸ TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmova kronika*, s. 51-54.

²⁷⁹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* I, s. 2-4.

²⁸⁰ Tamtéž I/13, s. 29-32.

²⁸¹ Tamtéž I/42, s. 77-80.

²⁸² Odhadovaným rokem Kosmova narození zůstává 1045: TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmova kronika*, s. 33-40.

²⁸³ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II, s. 80-81.

²⁸⁴ TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmas*, s. 62.

Břetislava I.²⁸⁵ Stejně tak se nebál ani analogií mezi posledními dny Břetislava II. a samotného Ježíše Krista.²⁸⁶ Jelikož pevná hranice mezi Kosmou jakožto literátem a středověkým dějepiscem už ze své podstaty neexistuje,²⁸⁷ mělo by být jeho dílo vnímáno optikou, kterou svého času nastínil ve svých studiích teoretik Hayden White.²⁸⁸ *Kronika Čechů* je totiž přímo protkána symboly,²⁸⁹ jejichž význam je nám dnes již značně vzdálený a nebo mu rozumíme jen prostřednictvím schémat a metafor, které nám autor předkládá a jejichž transformovaná představa se uchovala do dnešní doby.²⁹⁰

Mezi vzdálenými příběhy prvních Přemyslovců a autorovu přítomností nám tak vystává Kosmova „generace druhé knihy“. Na počátku stojí její otec, kníže Břetislav I., hrdina vyprávění a tvůrce systému, který měl zajistit pokračování stabilního „zlatého věku“. I přesto, že značná část knihy byla zaměřena právě na Břetislava I., lze sledovat pečlivě budovanou konstrukci, navazující na pozdější vyprávění: hned v první kapitole nás sám Kosmas rovnou zpravuje o pětici synů, kterou přivedl Břetislav s kněžnou Jitkou na svět a nad jejichž osobními kvalitami se sám kníže podívoval.²⁹¹ Zajímavou skutečností zůstává, že vyjma prvorozeného Sptyhněva,²⁹² se o narození žádného z nich nedozvídáme dříve, a že s koncem druhé knihy zůstávají jejich osudy definitivně uzavřeny.²⁹³

Našemu zájmu by neměla uniknout ani role, které se zde dostává předákům, tvořících Kosmovu oblíbenou literární figuru. Ti nejčastěji představují klíčové aktéry, ovlivňující rozhodnutí panovníka, tvořící jeho oporu a rozhodující o mnohých osudech knížectví. Ohledně skutečného rozsahu jejich vlivu však jednotné stanovisko spíše nepanuje.²⁹⁴ Samotný postoj svatovítského děkana vůči těmto elitám a jejich vykreslování si však zaslouží svůj prostor. Úloha, které se jim dostávalo při nastolování nového knížete, tvořila počátkem 12.

²⁸⁵ Ke zlatému věku u Vergilia: VERGILIUS. *Aeneis*. Praha: Academia, 2011, s. 431-473 (doslov Martina Putny)

²⁸⁶ KOPAL, Petr. *Kosmovi ďáblové*, s. 7–41.

²⁸⁷ TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmova kronika*, s. 155-156.

²⁸⁸ WHITE, Hayden. *Tropika diskursu: kulturně kritické eseje*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2010; zde zejména s. 105-128.

²⁸⁹ K dějinám symbolů obecně PASTOUREAU, Michel. *Dějiny symbolů v kultuře středověkého Západu*. Praha: Argo, 2018, s. 15-27; u Kosmy pak například KOPAL, Petr. *Kosmas a číselná symbolika*, In: Číslo a jeho symbolika od antiky po renesanci, Edd. Lenka Karfíková, Zbyněk Šír, Brno, 2003, s. 87-98.

²⁹⁰ WHITE, Hayden. *Tropika diskursu: kulturně kritické eseje*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2010, s. 117-118.

²⁹¹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/1, s. 81-82.

²⁹² Tamtéž I/41, s. 76-77.

²⁹³ O úmrtí posledního z nich, knížete Konráda, pojednává předposlední kapitola druhé knihy: *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/50, s. 157-158.

²⁹⁴ Shrnuje KALHOUS, David *Mittelpunkte der Herrschaft und Cosmas von Prag. Zum Charakter der Macht des frühmittelalterlichen Fürsten*, In: Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa, Edd. J. Macháček, Š. Ungerman, Bonn 2011, s. 669–689.

století zcela neoddiskutovatelný pilíř v uspořádání knížectví²⁹⁵ a není jistě náhodou, jak ostré kritice museli čelit někteří předáci v předmluvě ke třetí části *Kroniky Čechů*.²⁹⁶ Jako klíč k jejímu lepšímu chápání, nám může být řeč odstupujícího knížete Jaromíra ve prospěch svého synovce Břetislava.²⁹⁷

V proslovu, hraničícím s prorockou vizí, jsou novému knížeti představeny přední rody jeho země: Municové a Těpticové, kterým by měl naslouchat, a Vršovci, kterých by se měl naopak vyvarovat. Zatímco první dva rody se v kronice objevují poprvé a naposledy, Vršovcům se Kosmas věnuje na mnoha místech svého díla. Zmiňuje taktéž blíže neznámou předpověď svatého Vojtěcha ohledně „tří pohrom“, ke kterým byl tento rod odsouzen. Právě Vršovce spatřuje Dušan Třeštík jako ony „*patrum iniquorum pessimi filii*“,²⁹⁸ kteří se kdysi rozhodli nechat ze msty vybit slavníkovskou Libicí.²⁹⁹ Dle Kosmy jsou navíc Vršovci těmi, kteří již dříve potupně napadli mladého Přemyslovce Jaromíra³⁰⁰ a kteří následně přesvědčili knížete Oldřicha, aby dal svého bratra oslepit.³⁰¹ Nakonec je to údajně i jimi najatý vrah, který ukončuje osud tohoto slepého starce, který se vzdal vlády ve prospěch mladšího Břetislava.

Můžeme tedy jednak vidět, jak se kronikář jednáním vlivných předáků pokouší zbavit jednotlivé Přemyslovce přímé odpovědnosti za spáchané činy,³⁰² a zároveň jak významným aktérem se tajemný rod Vršovců v jeho vypravování postupně stával. Potíž vyvstane, pokusíme-li se zhodnotit, nakolik se s obdrženou radou Jaromíra vypořádal Břetislav I. či jeho synové: Vršovci se v celé druhé knize neobjevují ani v náznamech.³⁰³ To by sice nemuselo vzbuzovat takový údiv, nebýt toho, že k jejich „návratu“ dochází hned v prvních kapitolách knihy další, kde se dostávají do pozice úhlavního protivníka vládnoucího rodu, uchylujícího se k vraždám knížat, které spouští jednotlivé etapy dynastických svárů. Jaký však mohl být důvod jejich dočasného zmizení?

²⁹⁵ JAN, Libor. *Budování monarchie českých Přemyslovců: Postřehy a úvahy*. In: Proměna středověké Evropy raného a vrcholného středověku: Mocenské souvislosti a paralely, Edd. M. Wihoda, L. Reitinger, Brno, 2010, s. 117-138.

²⁹⁶ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* III, s. 159-160.

²⁹⁷ Tamtéž I/42, s. 77-80.

²⁹⁸ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* I/29, s. 52-53.

²⁹⁹ TŘEŠTÍK, Dušan. *Proč byli vyvražděni Slavníkovci?* In: Slavníkovci v českých dějinách, Eds. V. VANĚK, J. KROUPA, Praha, 2007, s. 13-19.

³⁰⁰ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* I/34, s. 60-63.

³⁰¹ Tamtéž I/36, s. 64-65; o skutečnosti ostrých sporů mezi bratry nás však přesněji informuje *Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon* V/23, MGH SRG NS 9, s. 247-249.

³⁰² O vzájemném násilí mezi členy rodu souhrnně pojednává LUŇÁKOVÁ, Ludmila. *Násilí mezi přemyslovskými knížaty*, ČMM 136, 2017, s. 209-234.

³⁰³ KOPAL Petr. *Neznámý známý rod*, s. 17-18.

Ustanovením stařešinského zákona a vznikem úředů se předáci, i jednotlivé družiny, dostávali pod mnohem větší kontrolu. Systém schvalování knížat zůstal sice zachován, jejich výběr se však měl řídit přehlednými pravidly. To dostávalo pod určitou kontrolu i skupiny kolem knížat, které mohly postupovat na společenském žebříčku společně s jednotlivými členy dynastie.³⁰⁴ Problém však mohl nastat, pokud se jednalo o vládu příliš dlouhou nebo když dočasně získal některý z předáků příliš velký vliv, tak jak jsme viděli u Vratislavova Zderada.³⁰⁵ Vláda Vratislavova navíc trvala přes dlouhých třicet let, během kterých nelze předpokládat radikálnější obměnu urozených v jeho okolí. Ambiciózní myšlenka českého království neobstála a po jeho konci se dlouho přehlížení předáci snažili opět dostat ke slovu.³⁰⁶ Břetislavův testament z pera Kosmy se tak snažil o zpřítomnění oné přísahy, která potomky českých předáků stále zavazovala a doplňovala znění mytické úmluvy ze Stadic.³⁰⁷ A přestože neznáme jména jednotlivých předáků obklopujících Břetislavovo smrtelné lože, nad absencí zrádných Vršovců nezanechal kronikář ani sebemenší pochybnost.

Zdá se však, že Bratislav Mladší musel s Vršovci přicházet do styku už před svým nástupem na knížecí stolec.³⁰⁸ Přinejmenším se nás o tom snaží *Kronika Čechů* přesvědčit, když popisuje jeho spor s pobočníkem Mutinou, kterému kníže po čase zabavil majetek a vyhostil jej ze země spolu s dalším z Vršovců, jistým Božejem.³⁰⁹ Pro Kosmu byla krátká vláda Břetislava nejspíše dohrou politiky jeho otce v pravém slova smyslu. Potíral přetrvávající „bezvěrectví“,³¹⁰ vysvětil nedávno vyhořelý chrám předních patronů Čech,³¹¹ poplenil sousední Polsko³¹² a navrátil Podivín pražskému biskupství.³¹³ Podobné činy musely být kronikářem více než vítané a mohly ho přimět až k literárnímu přenesení většiny odpovědnosti za dlouho přetrvávající problémy na jeho otce či strýce.

Výčet vznešených činů však nedokázal úplně zamlčet značnou rozporuplnost jeho počínání. V hodnocení krátké vlády Břetislava II. se staví spíše skepticky například Barbara Krzemieńska, která konstatuje, že si díky svým špatným charakterovým vlastnostem nemohl

³⁰⁴ KRZEMIEŃSKA, Barbara. *Břetislav II. Pokus o charakteristiku osobnosti panovníka*, ČsČH 35, 1987, s. 722–724.

³⁰⁵ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/44, s. 148–150.

³⁰⁶ KOPAL Petr. *Neznámý známý rod*, s. 19–20.

³⁰⁷ WIHODA, Martin. *Testament knížete Břetislava*, s. 33–37.

³⁰⁸ KOPAL, Petr. *Neznámý známý rod*, s. 21.

³⁰⁹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* III/4, s. 163–165.

³¹⁰ Tamtéž III/3, s. 163.

³¹¹ Tamtéž III/4, s. 163–165.

³¹² Tamtéž III/1, s. 160–162.

³¹³ Tamtéž III/9, s. 169–170.

získat oblibu téměř u nikoho.³¹⁴ Tvrdě zpochybnil práva moravských příbuzných,³¹⁵ svého bratra Bořivoje předurčil dalším vládcem v rozporu se stařešinským zákonem³¹⁶ a jeho vztahy s biskupem i předáky zůstávaly nejspíše značně nestabilní.³¹⁷ Z jednotlivých kapitol lze vyčíst, že Vršovci nebyli ve svých motivech rozhodně osamocení: svá práva hájili rozhněvaní moravští úředníci,³¹⁸ na prosazení svých synů měla velký zájem stále žijící královna Svatava³¹⁹ a paradoxně i její syn Bořivoj, Břetislavův nevlastní bratr z otcova třetího manželství, kterého určil Břetislav II. za svého nástupce.³²⁰ Vykreslený motiv Vršovců, symbolicky se rozvíjející v jejich trojí vyvraždění³²¹ a končící atentátem na knížete Svatopluka I., tak posloužil v případě Břetislava k jeho literární sakralizaci a z trpkého konce učinil zásadní předěl celého díla. Po Břetislavově smrti již kronikář nespatřuje cesty zpět ke starým pořádkům, které tak Čechy společně s již zmíněnou Spravedlností³²² opouští. Celým Přemyslovsko-vršovským antagonismem tak Kosmas transformoval problémy své doby do popisované minulosti, osudy „generace druhé knihy“ jimi do určité míry ohraničil a v rovině symbolů učinil předpokládanému středověkému čtenáři celé své dílo srozumitelnějším.³²³

Předpokládáme-li dlouho přetrvávající obraz Kosmou zvěčněného „českého Achilla“ v knížecích Čechách, bylo by vhodné ptát se na to samé i u jeho nástupců. O pokračující úctě k moravským úředníkům svědčí nejen ambiciózní výmalba Znojemske rotundy, ale i samotná skutečnost, jaké oblibě se jména Konrád a Ota těšila u moravských knížat.³²⁴ Složitěji působí tradice kolem prvního českého krále Vratislava, se kterou si ostatně nedokázalo přesvědčivě poradit ani skriptorium jím založené vyšehradské kapituly.³²⁵ Víme však, že se například jím získané královské kopí později stává jedním ze symbolů celé dynastie³²⁶ a je často ztotožňováno s kopím svatého Václava.³²⁷ Stejně tak pamatuje pozdější tradice i na

³¹⁴ KRZEMIEŃSKA, Barbara. *Břetislav II. Pokus o charakteristiku osobnosti panovníka*, ČsČH 35, 1987, s. 731.

³¹⁵ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* III/9, s. 169-170.

³¹⁶ Tamtéž III/8, s. 168-169.

³¹⁷ K opožděnému svěcení biskupa Kosmy Tamtéž III/2, s. 162-163; k pomíjivě přízni knížete vůči předákům již zmíněná kapitola Tamtéž III/4, s. 163-165; rozhovor s lovcím Kukatou Tamtéž III/13, s. 173-176.

³¹⁸ ŽEMLIČKA, Josef. *Poslední lov*, s. 234.

³¹⁹ Tamtéž, s. 238-241.

³²⁰ Na nezvykle rychlé Bořivojovo jednání bezprostředně po spáchaném atentátu zajímavě upozornil ŽEMLIČKA, Josef. *Poslední lov*, s. 241-248.

³²¹ KOPAL, Petr. *Kosmas a číselná symbolika*, In: Číslo a jeho symbolika od antiky po renesanci, Edd. Lenka Karfíková, Zbyněk Šír, Brno, 2003, s. 90-95.

³²² Viz poznámka 258.

³²³ KOPAL Petr. *Neznámý známý rod*, s. 27-29.

³²⁴ WIHODA, Martin. *Morava*, s. 5-6.

³²⁵ REITINGER, Lukáš. *Vratislav*, s. 350.

³²⁶ *Ekkehardi Uraugiensis Chronica*, MGH SS VI, s. 203.

³²⁷ REITINGER, Lukáš. *Vratislav*, s. 269-275.

Vratislavem dočasně dosaženou královskou hodnost.³²⁸ Obraz Vratislava, který by mohl zůstat známější jako Přemyslovec, který uspěl v tom, co jeho předchůdci nedokázali, však zůstal v pramenech zastíněn samou povahou Kosmova příběhu, který se raději dříve zaměřil na ctnostný charakter Břetislava II., než aby dal vyniknout úspěchům jeho otce. Pohledem *Kroniky Čechů*, zaniklo první české království ještě dříve, než se ho podařilo vůbec zachytit.

³²⁸ Například korunovační listina Vladislava II.: MGH DD F I/1, s. 337 či pozdější popis korunovace Karla IV.: *Pribiconis de Radenin dicti Pulkavae Chronicon Bohemiae*, FRB V, s. 54–55.

4 KRÁLOVSKÝ TITUL VRATISLAVA II. A JEHO MOŽNÉ INTERPRETACE

Nejasnosti kolem pocty, které se Vratislav II. dočkal od císaře Jindřicha IV., zde byly doposud ponechávány stranou. Kosmovo podání není na její okolnosti příliš sdílné, a nebýt několika zahraničních pramenů, dal by se celý titul „*regi quam Bohemico tam Polonico*“³²⁹ považovat za možný kronikářův omyl. Už zdánlivé mlčení silně protipolsky orientovaného kronikáře ohledně svrchovatosti Čech nad Polskem vyvolává mnoho otázek a může značit, že ani sám kronikář nebyl se skutečnou podstatou tohoto titulu obeznámen.³³⁰ S podobným popisem Vratislavova titulu se ovšem setkáváme i v záznamech ze Sankt Gallen³³¹ nebo v listech takzvané Pezovy sbírky.³³² Další věcí, kterou mají veškeré dobové prameny k první české korunovací společnou, je absence jakékoliv zmínky o omezení této hodnosti pouze na samotného Vratislava.³³³ Titul se zkrátka po jeho smrti ztrácí bez bližšího vysvětlení, a až do druhé poloviny 12. století se s ním můžeme setkávat pouze na početně ražených korunovačních mincích³³⁴ či u dlouhověké královny chotě Svatavy.³³⁵

Vysvětlení obou nastíněných nejasností však bude vždy narážet na zcela zásadní problém, tedy na nedostatečnou oporu pramenné základny. I přes tuto skutečnost tato tematika vzbuzuje nebývalý zájem badatelů, který většinu zbylého dějství druhé knihy zastihuje. Svě místo si získala otázka dočasného titulu již u starší historiografie, kde byl Františkem Palackým vysvětlen jako osobní a tedy nedědičná pocta českému knížeti.³³⁶ To se ovšem dostává do rozporu se středověkým chápáním královské hodnosti jako takové, které doživotní udělování koruny pro konkrétní osoby spíše neznalo.³³⁷ Obvyklejší variantou býval

³²⁹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/38, s. 140-141.

³³⁰ REITINGER, Lukáš. *Vratislav*, s. 115-116.

³³¹ *Regesta Imperii* III/1, s. 13-14.

³³² *Briefsammlungen der Zeit Heinrichs IV.*, MGH Epp 5, s. 389–391, č. 2 a 398–400, č. 10.

³³³ REITINGER, Lukáš. *Vratislav*, s. 78-83.

³³⁴ K tomu HÁSKOVÁ, Jarmila. *Mincovníctví Vratislava II. (Fakta a problémy)*, Numismatické listy 43/1988, s. 148–159.

³³⁵ REITINGER, Lukáš. *Vratislav*, s. 242-243.

³³⁶ PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě I.*, Od prvověkosti až do roku 1253, Praha, 1904, s. 176.

³³⁷ SCHRAMM, Percy Ernst. *Böhmen und das Regnum, Die Verleihung der Königswürde an die Herzöge von Böhmen (1085/6, 1158, 1198/1203)*, In: Adel und Kirche. Gerd Tellenbach zum 65. Geburtstag dargebracht von Freunden und Schülern, Stuttgart, 1971, s. 527-528.

její zánik z vnějších vlivů, stejně jako to zažil v první polovině 11. století například polský Měšek II., kterému byly korunovační insignie odebrány a poslány do Říše.³³⁸

Osud klenotů Vratislava II. však není příliš jednoznačný.³³⁹ Jistou možností výkladu připouští pegavské anály během popisu svěcení dostaveného kláštera k roku 1096. Manželka zdejšího fundátora, Vratislavova dcera Judita, se zde objevuje v honosném oděvu upomínajícím na její královský původ.³⁴⁰ Ze zápisu dále plyne, že své slavnostní roucho i jakousi zlatem zdobenou královskou korunu odevzdala na zdejší oltář. Tato glosa se dočkala podrobného výkladu, který poukázal na skutečnost, že jediným králem, spojovaným s pegavským klášteřem, byl v 11. století právě Vratislav, který se zde těšil značné úctě.³⁴¹ Víme-li, že byl Vratislavův královský projekt ve stejné době v Čechách zavrženou ideou, kterou se jeho synové nesnažili výrazněji napodobovat, dává pak smysl její sepětí s osudem kláštera, ve kterém se dost možná myšlenka vedoucí k jejímu zisku zrodila.³⁴²

Ještě problematičtější se pak ukazuje výklad Vratislavova polského titulu. Před podceňováním vážnosti udělené hodnosti by nás měla předem odradit její jedinečnost, potvrzená jak od samotného císaře, tak od trevírského arcibiskupa, který se kvůli Vratislavově slavnostnímu pomazání vypravil osobně na pražský dvůr.³⁴³ Podobně celistvého obřadu se dočkal až mnohem později Václav I.,³⁴⁴ byť stále stojíme před otázkou nakolik Kosmas čerpal své informace o průběhu z jakéhosi jemu dostupného korunovačního řádu.³⁴⁵ Přes silný vliv Reginona si dal Kosmas záležet, aby byl popis procesu korunovace co nejvíce důvěryhodným, a setkáváme se zde postupně se souhlasem říšské nobility, symbolickým aktem předání vlády nad svěřenými zeměmi a příslibem pomazání před následnou korunovaci.³⁴⁶ S podobným popisem, tedy nejprve s položením císařského diadému na hlavu knížete jakožto příslibu budoucí hodnosti a poté až s předpokládanou domácí korunovaci, se však můžeme setkat taktéž i ve zpracování jiného Kosmova současníka – polského Galla Anonyma. Ten totiž

³³⁸ *Annales Hildesheimenses*, MGH SRG 8, s. 36; Gall Anonym se snaží přičítat jeho pád zásahu z Čech: *Galli Anonymi* I/17, s. 40.

³³⁹ Vytracení se jakékoliv zmínky o klenotech Vratislava popisuje REITINGER, Lukáš. *Obětování korun*, s. 204-205.

³⁴⁰ *Annales Pegavienses et Bosovienses*, MGH SS 16, s. 245.

³⁴¹ REITINGER, Lukáš. *Obětování korun*, s. 189–193.

³⁴² Wiprechtovu řeč, motivující Vratislava ke královskému povýšení: *Annales Pegavienses et Bosovienses*, MGH SS 16, s. 236.

³⁴³ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/38, s. 140-141; k okolnostem výběru arcibiskupa Egilberta: REITINGER, Lukáš. *Vratislav*, s. 101-104.

³⁴⁴ MALAŤÁK, Demeter. *Korunovace Vratislava II.*, ČMM 121, 2002, s. 268.

³⁴⁵ Tamtéž s. 282-284.

³⁴⁶ Tamtéž, s. 274-275.

podobný proces připsal ke svému záznamu roku 1000. Tehdy byl při příležitosti setkání císaře Oty III. a Boleslava Chrabrého, ambiciózní Piastovec nad hrobem svatého Vojtěcha údajně ustanoven nejen králem, ale i spojencem a spolupracovníkem římského národa.³⁴⁷ Tím, že oba kronikáři svá díla sepisovali nezávisle na sobě, vznikl prostor k vnímání obou takto vznikajících království jakožto důsledku Otony zamýšlené východní politiky.³⁴⁸

S myšlenkou na slovanskou *Sclavinii* a její propojenost s česko-polským titulem přišel ve své studii Rostislav Nový.³⁴⁹ Podporou mu byla nejen shoda ve výkladu dvou kronik, ale i předpokládané „přenesení koruny“ symbolickým napodobením události ze sousedního Polska. Zajímavým je pro nás i předpoklad vědomého navazování Vratislava II. na politické úmysly svého otce, na němž je studie zčásti postavena, a pomocí kterého vykresluje jednotlivé Vratislavovy kroky jakožto způsob zachování jednotného knížectví.³⁵⁰ Díky tomu se zdá srozumitelnější i celá představa určité propojenosti obou zmíněných korunovací skrze předpokládaný záměr polského tažení Břetislava I., který dovršil právě až jeho druhorozený syn.³⁵¹ Celá tato hypotéza se dnes již jeví jako neobhájitelná z mnoha důvodů, přinejmenším však ale tím, že zatímco Kosmas popisoval události nepřilíživě vzdálené, Galla od hnězdenským aktu oddělovalo více než století.³⁵² Ne všechna nastíněná východiska však lze jednoduše zahrnout: své místo ve výkladu si zaslouží například pomyslná úloha slovanské liturgie, a tedy i sázavského kláštera.

Ten údajně založil kníže Oldřich a poustevník Prokop, první sázavský opat a budoucí světec.³⁵³ Tím byla udána jedinečnost tohoto kláštera, jelikož Prokop dobře ovládal slovanské písmo, a mohl tak pomyslně navazovat na cyrilometodějskou tradici.³⁵⁴ Kolem Kosmova sázavského pokračovatele, věrohodnosti jeho informací o starších dějinách či dokonce o jeho vztahu k prokopským legendám sice nepanuje úplná shoda,³⁵⁵ přesto však víme, že se klášter

³⁴⁷ *Galli Anonymi I/6*, s. 17–21; této události se tato práce věnovala v kapitole 2.2. Hnězdno – křivda i symbol.

³⁴⁸ K *renovatio imperii romanorum* Oty III.: MARZOCCHI, Sauro. *Renovatio imperii Romanorum: quando Crescentius decollatus suspensus fuit. An analysis of the meaning of Otto III's first lead bulla*. *Journal of medieval history* 43 [online], 2/2017, s. 193-211; konkrétněji pak LÜBKE, Christian. *Slaven und Deutsche um das Jahr 1000*, MHB 3, 1993, s. 59-90.

³⁴⁹ NOVÝ, Rostislav. *Královská korunovace Vratislava II.*, *Numismatické listy (=NL)* 43, 1988, s. 129–142.

³⁵⁰ Tamtéž s. 135-138.

³⁵¹ Tamtéž s. 132-133.

³⁵² Shrnul: KALHOUS, David. *Hnězdno roku 1000*, s. 339-358; WIHODA, Martin. *První česká království*, s. 148-149.

³⁵³ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. Anhang I. Gründung des Klosters Sazawa*, MGH SRG NS 2, s. 250.

³⁵⁴ Tamtéž, s. 242.

³⁵⁵ K dějinám kláštera i debatě o věrohodnosti záznamu Mnicha Sázavského: WIHODA, Martin. *Sázavský klášter v ideových souřadnicích českých dějin 11. století*, In: In: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa, Ed. Petr Sommer,

těšil značné oblibě jak u Břetislava I.,³⁵⁶ tak u krále Vratislava.³⁵⁷ Shodně vystupuje Vratislav i v prokopských legendách, kde má podle světcova vidění přinést zdejší mnichům léta stability.³⁵⁸

Konec jeho vlády ovšem znamená také i konec slovanského mnišství na Sázavě.³⁵⁹ Nakolik byla slovanská liturgie kontroverzním tématem vypovídá reakce papežského stolce, ve kterém se žádost Vratislava II. o používání slovanské liturgie zamítá a kde se píše o jeho stycích se špatnými křesťany a exkomunikovanými osobami.³⁶⁰ Za těmi bychom měli spatřovat právě slovanské kněží, kteří mohli mít stále úzké kontakty s několikrát exkomunikovanou³⁶¹ ortodoxní církví.³⁶² Sázavská tradice tedy sice do teorie Rostislava Nového zdánlivě zapadá, přestože v otázce přemyslovské podpory slovanského mnišství zůstává nejedna nejasnost. Spíše než vědomé navazování na starší slovanskou tradici, ze které mohl vznikat i nárok na arcibiskupství,³⁶³ zde můžeme spatřovat ukázkou oboustranně výhodného vztahu mezi opatem Božetěchem a Vratislavem II., který se snažil o vypořádání se s absencí biskupa.³⁶⁴

Pozoruhodnou konstrukci česko-polské koruny promyslel, a částečně i zkorigoval taktéž Martin Wihoda.³⁶⁵ Jako alternativní vysvětlení předložil příběh původní koruny polských králů, která se mohla z říšského pokladu dostat až na mohučský ceremoniál, kde ji obdržel Vratislav II.³⁶⁶ Tím by se císař opravdu pomyslně vracel k hnězdenskému aktu a původ koruny by se promítl do rozšířené titulatury, na kterou navíc mohl dle Wihody navazovat odstavec Zlaté buly sicilské pojednávající o povinném doprovodu polského knížete

Praha, 2006, s. 237–250; nebo KALHOUS, David. *Slovanské písemnictví a liturgie 10. a 11. věku*, ČČH 108, 2010, s. 1–33.

³⁵⁶ Právě na Sázavě se setkáváme se jmény pěti bratří, které Břetislav přivezl ze svého polského tažení: *Monachi Sazawiensis*, s. 251–252.

³⁵⁷ Ten povolil návrat mnichů vyhnaných Spytihněvem II. a nechal klášter vysvětit *Monachi Sazawiensis*, s. 250; a nechal se od tamního opata Božetěcha během některých svátků korunovat *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. Anhang I. Gründung des Klosters Sazawa*, MGH SRG NS 2, s. 250.

³⁵⁸ *Vita minor*, s. 147–149.

³⁵⁹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. Anhang I. Gründung des Klosters Sazawa*, MGH SRG NS 2, s. 250–251.

³⁶⁰ *Gregorii VII Registrum*, MGH Epp 2/2, s. 473–475.

³⁶¹ Tamtéž, s. 400, č. VI.5b.

³⁶² K důvodům, proč mezi exkomunikovanými tou dobou nelze hledat Jindřicha IV. a k listům Řehoře VII. ohledně slovanské liturgie: REITINGER, Lukáš. *Vratislav*, s. 143–147.

³⁶³ Pro případné arcibiskupství měl být využit nově zvelebený Vyšehrad: WIHODA, Martin. *Sázavský klášter v ideových souřadnicích českých dějin 11. století*, In: In: Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa, Ed. Petr Sommer, Praha, 2006, s. 237–250.

³⁶⁴ REITINGER, Lukáš. *Vratislav*, s. 146–147.

³⁶⁵ WIHODA, Martin. *Polská koruna českých králů*, ČČH 102, 2004, s. 721–743.

³⁶⁶ Tamtéž, s. 740–741.

na říšské sněmy.³⁶⁷ Vzhledem k tomu, že se tato koruna ztratila spolu s prvním českým královstvím, nabídl jako možnost jejího vyobrazení dochovanou podobu ze znojenské rotundy.³⁶⁸

Na tuto studii obratem zareagoval Josef Žemlička, který důrazně upozornil na nízkou průkaznost mnohých hypotéz, které se sice v moderní medievistice často ustalují, přičemž se zapomíná na jejich pramenný původ.³⁶⁹ A ten je problematický i právě zde, kde se mimo jiné příliš spoléhá na již zmíněnou a značně pozdní relaci Galla Anonyma.³⁷⁰ Současnější pozorovatelé totiž celé události přikládali spíše její církevní rozměr a popis Boleslavova povýšení zde zcela scházel.³⁷¹ Autor upozorňuje, že i Gall hovoří přímo o aktu sundání diadémů císaře Oty, který by se tím však ocital po zbytek ceremoniálu bez odznaku své vlastní důstojnosti. Koruna tedy byla dle Žemličky spíše jen na okamžik symbolicky propůjčena, přesně tak, jak to ostatně Ota III. mohl znát z byzantského prostředí své matky Theofanu.³⁷² Pozdější svévolná korunovace Boleslava Chrabrého, ke které došlo nejspíše roku 1025, už zanechala jen hořkou stopu u říšských letopisců, kteří se pohoršovali nad absencí císařského souhlasu.³⁷³ V případě povýšení Vratislava však císař pokládá vlastní rukou, *manu sua*, korunu novou,³⁷⁴ náležící tak nyní českému vládci. Dokonce ani podobnost mezi ikonografickým ztvárněním této dvojice korun spíše nemůže obstát, jelikož naprostá většina raně středověkých dílen pracovala s jejím typizovaným vzorem, nejspíše podle říšské předlohy.³⁷⁵

K celé diskusi nad možnými cestami k pochopení česko-polského titulu se vrátil ve svém výzkumu i Lukáš Reitinger.³⁷⁶ Ten vrátil celou debatu na její počátek, když se zaměřil právě na variantu předloženou děkanem Kosmou. Ten se sice snažil vyhýbat jakékoliv chvále českého krále, nicméně vysvětlení podřízenosti neoblíbeného souseda by si ujit spíše

³⁶⁷ *Archivum Coronae regni Bohemiae* I/1, s. 7, č. 3.

³⁶⁸ WIHODA, Martin. *Polská koruna českých králů*, ČČH 102, 2004, s. 741-742.

³⁶⁹ ŽEMLIČKA, Josef. „Polská koruna“ Vratislava II. aneb čím ho (ne)mohl obdařit Jindřich IV. *Glosy ke středověké korunovační symbolice*, ČČH 104, 2006, s. 1–45.

³⁷⁰ *Galli Anonymi* I/6, s. 17–21.

³⁷¹ Například *Thietmari Meseburgensis episcopi Chronicon* IV/44, MGH SS, NS 9, s. 182.

³⁷² ŽEMLIČKA, Josef. „Polská koruna“ Vratislava II. aneb čím ho (ne)mohl obdařit Jindřich IV. *Glosy ke středověké korunovační symbolice*, ČČH 104, 2006, s. 14-15.

³⁷³ Například *Annales Quedlinburgenses*, MHG SS 3, s. 90.

³⁷⁴ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/37, s. 133-140.

³⁷⁵ ŽEMLIČKA, Josef. „Polská koruna“ Vratislava II. aneb čím ho (ne)mohl obdařit Jindřich IV. *Glosy ke středověké korunovační symbolice*, ČČH 104, 2006, s. 26-28.

³⁷⁶ REITINGER, Lukáš. *Král český a polský. Úvahy nad panovníckým titulem Vratislava II.*, *Studia historica Brunensia* 57/2010, s. 3–28; REITINGER, Lukáš. „Census de terra Polonie“ a přemyslovská svrchovanost nad Polskem, *ČMM* 128/2009, s. 473–492; nejnověji pak REITINGER, Lukáš. *Vratislav*, s. 105-128.

nenechal.³⁷⁷ Vysvětlení je tak třeba hledat v dřívějším vyprávění, ve kterém se Kazimír Obnovitel zavázal k vyplácení pravidelného tributu českému knížeti Břetislavovi I. i jeho nástupcům.³⁷⁸ Kosmas tedy považuje za strůjce tributární povinnosti samotného Břetislava I., kterému Jindřich IV. tuto svrchovanost pouze potvrdil. Důkaz k této úvaze nachází ve formulaci předcházející Břetislavově úmrtí. Stavba věty, pojednávající o jeho třech vpádech do Uher a podrobení si celého Polska, podle Reitingerova gramatického rozboru napovídá, že se nejednalo o narážku na časově již vzdálenou výpravu, ale na jakýsi akt uherskému tažení přímo předcházející.³⁷⁹ Poplatkem, ke kterému se pak Kosmas několikrát vrací, argumentuje například ve svém proslovu kníže Vladislav I. před bitvou s polskými oddíly u Trutiny³⁸⁰; zmínka k poplatku se také objevuje hned po atentátu na Břetislava II., když ho umírající kníže nechává rozdat mezi kláštery.³⁸¹ Polská poplatnost se tak stává v Kosmově době něčím natolik samozřejmým, že ani titul českého a polského krále nepotřeboval dalšího vysvětlení.³⁸²

Spolehlivý klíč ke středověké symbolice však samozřejmě postrádáme – nacházel se v myšlenkách středověkých intelektuálů, kteří v klášterních skriptoriích sepisovali životy světců, dějiny svých klášterů a vládnoucích dynastií. Nezbyvá nám, než se stále dokola obracet na složité konstrukce, často podobným právě těm o Vratislavově koruně, a přespříliš nepodlehout kouzlu některých pramenů, které nám nabízejí jednoduché odpovědi.³⁸³

³⁷⁷ REITINGER, Lukáš. *Vratislav*, s. 109-112.

³⁷⁸ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/13, s. 101.

³⁷⁹ REITINGER, Lukáš. *Vratislav*, s. 118-119.

³⁸⁰ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* III/36, s. 207-209.

³⁸¹ Tamtéž III/13, s. 174.

³⁸² REITINGER, Lukáš. *Vratislav*, Praha, s. 126-127.

³⁸³ V podobném duchu TŘEŠTÍK, Dušan. *Mysli ti dějiny*. Praha: Paseka, 1999, s. 92-99.

ZÁVĚR

Autor dosud nepřesvědčivějšího rozboru Kosmovy kroniky, Dušan Třeštík, se v jednom ze svých filozoficky laděných textů pozastavuje nad poselstvím příhody mezi knížetem Svytichněvem II. a nešťastnou vdovou, dovolávající se spravedlnosti.³⁸⁴ Kvůli ní panovník nakonec pozastavuje plánované válečné tažení, celou její záležitost vyřeší a krátce na to bez bližšího vysvětlení umírá.³⁸⁵ Jenže už kronikáři z doby Karla IV. si stačili povšimnout, že se jedná o příběh převzatý zcela odjinud, zasazený pouze do prostředí knížecích Čech.³⁸⁶ Tím byl další osud této události zpečetěn a pozdější pozitivistické dějepisectví historiku odvrhlo jako zřejmou kronikářovu fikci.³⁸⁷ Co z toho pro Dušana Třeštíka i pro tuto práci vyplývá? Středověcí kronikáři nás primárně neinformovali o skutečném průběhu událostí, ale spíše o jejich symbolickém významu, vloženém do rozličně sestavených aktů či dobově známých inscenací.³⁸⁸ Popsaná příhoda, vypovídající o spravedlivé povaze Přemyslovského knížete, měla mít pro dobového čtenáře nejspíše na první pohled zcela zřejmé poselství. Stejně tak jako například u příběhu o vraždě statečného válečníka Benedy, napadení skromného biskupa Jana nebo obávajícího se lovčího Kukaty.

Pochopení těchto „obrazů“ bylo ostatně hlavním cílem této práce. Zabývali jsme se konstrukcí příběhu Břetislava jako jistého panovnického zrcadla, kterým chtěl kronikář upozornit na dobu, kterou sám do jisté míry vnímal jako „zlatý věk“. Na konci svého života nechal Břetislav dle Kosmy zřídit systém, který měl zajistit další stabilitu a zamezit konfliktům o knížecí stolec. Dohledem nad jeho dodržováním pak pověřil předáky svého knížectví, které mu dost možná představil už jeho strýc Jaromír a o kterých věděl, že jim může důvěřovat *in omnibus negociis*.³⁸⁹ Lze však předpokládat, že by se kníže v polovině 11. obracel na tehdejší předáky s podobně závažnou žádostí? To zde nemusí být příliš podstatné, protože v době vzniku Kosmova díla už to zřejmě možné bylo. Lze taktéž předpokládat, že i Kosmou budovaný „program“ Břetislava I. získával na svém významu až v momentě, kdy se jeho poslední zbytky začaly vytrácet z politické reality Přemyslovského knížectví.

Důležitou otázkou této práce zůstává, jací vlastně byli synové Břetislava I. pro samotného Kosmu. Jednoznačně nejpříznivější pohled nám zachoval na Svytichněva II., který

³⁸⁴ TŘEŠTÍK, Dušan. *Češi a dějiny v postmoderním očistci*. Praha: NLN, 2005, s. 40-46.

³⁸⁵ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* II/17, s. 108-109.

³⁸⁶ *Kronika Jana z Marognoly*, FRB III, Praha, 1882, s. 542.

³⁸⁷ NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny I.2. Od Břetislava I. do Přemysla I. (1034–1197)*, Praha, 1913, s. 112.

³⁸⁸ TŘEŠTÍK, Dušan. *Češi a dějiny v postmoderním očistci*. Praha: NLN, 2005, s. 44.

³⁸⁹ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* I/42, s. 78-79.

měl po svém otci získat mnoho křesťanských ctností. Některých záporných aspektů vlády Spytihněva si musel být sice kronikář vědom, k jeho způsobu vykreslování jednotlivých Přemyslovců však patřilo i rozdílné vnímání jejich mládí a následného počínání v dospělosti. Posledně uvedeného období se však kníže příliš nedočkal a pro svatovítského děkana tak mohl představovat křesťansky vzorného ochránce vdov.

Zlomovou však byla v očích kronikáře vláda Vratislava II. a biskupské působení jeho bratra Jaromíra. Ani jeden z nich si nezískal přízeň Kosmy, který si dal dostatečně záležet, aby zdůraznil jejich vlastní ctižádost, nespravedlivé chování a vzájemné roztržky. Jejich úspěšnou spoluprací s císařem Jindřichem IV. kronikář spíše nezmiňuje a zaměřuje se na negativní důsledky Vratislavovy politiky související s královskou hodností či nečestné způsoby biskupa Jaromíra v jeho snaze o dosažení jednotné diecéze. K dotvoření pohledu na Vratislava II. posloužil pak hlavně příběh odehrávající se před obleženým Brnem, kde musel mstivý panovník ustoupit tlaku svého syna Břetislava a moravského bratra Konráda. Tím došlo i k pomyslnému usmíření se s českými svěťci, Václavem a Vojtěchem, kteří jinak příběh po celou dobu Vratislavova působení opouštějí. I to dotváří celou paletu možností, kterými se kronikář vymezuje vůči odklonu od prastarých záruk, zakotvených v mytických časech Přemysla Oráče, kněžny Libuše či později definovaných knížetem Břetislavem I.

Mezi výraznými obrazy svých bratrů, určujícími povahu příběhu, zůstávají moravští údělníci Konrád a Ota. Těm byla v bohemocentricky pojatém příběhu kroniky přiřazena spíše podružná role jakýchsi ochránců kdysi nastavených poměrů. V příběhu nevystupují příliš samostatně a objevují se zejména v momentech, kdy je potřeba pojednat o některé z nepravostí jejich bratra Vratislava. Když i tento vládnoucí Přemyslovec roku 1092 umírá, musí se nejdéle žijící Konrád spokojit pouze s jednou kapitolou v celé kronice, která se navíc opět zaměřuje na důsledky dřívějšího Vratislavova počínání.

Několikrát bylo řečeno, nakolik je důležité vnímat *Kroniku Čechů* jako jeden celek, provázaný odkazováním na jednotlivé pasáže napříč dějstvím všech tří knih. Příběh synů Břetislava I., pro účely této práce pojmenovaných jako „generace druhé knihy“, však ukazuje, že ani práce s jednotlivými knihami nepostrádá svůj smysl. I přes vzájemné souvislosti mezi jednotlivými díly, lze spatřovat u každé z knih její vlastní a značně specifický „program“. Ostatně se i příběh Břetislava I. pohybuje přesně na hranici mezi „*příběhy slyšenými*“ a tím, co kronikář „*sám viděl či pravdivě slyšel z vypravování očitých svědků*“, ³⁹⁰ což nám vytváří

³⁹⁰ Obojí *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum* I/42, s. 79-80.

hned dva možné pohledy na tuto Kosmou glorifikovanou osobnost. Nejinak tomu je i u jeho jmenovce Břetislava II., který bouřlivost svého mládí „nechává“ v druhé knize a v jejím pokračování vystupuje již jako ctnostný panovník.

Docházím tedy taktéž i k závěru, že závěrečné kapitoly druhé knihy byly již směřovány k vykreslení mladého Břetislava II. jako jednoho z hlavních hrdinů celého Kosmova příběhu. Přestože i jeho vláda sebou přinesla ne jeden rozporuplný okamžik, jednalo se z Kosmova pohledu většinou o jistou dohru dlouhé vlády jeho královského otce. Možná se právě zde můžeme setkat s podobným přístupem, jaký byl popsán u kronikářova přenesení činů Boleslava Chrabrého.³⁹¹ Po více než třiceti letech Vratislavova působení, plného Kosmou zevrubně popsaných konfliktů mezi bratry, mohla být situace za jeho syna jen stěží stabilní. Pro kronikáře byl tedy nejspíše zpětný příklon Břetislava II. ke knížecí vládě natolik zásadní, že mu nedával příliš za vinu ani jeho skutky vůči seniorátnímu zřízení či zásah proti moravským údělníkům.

Ne všechny odpovědi se nám však podařilo přesvědčivě obhájit. Kosmův „svět“ je v mnoha aspektech stále neprůstupný, což nijak neulehčuje ani množství sekundární literatury, která se s příběhem *Kosmovy kroniky* postupně smířila a přijala jej za svůj. Podávaný obraz „generace druhé knihy“ je často bez přílišných výhrad přebírán a v kronice obsažená symbolika výrazněji badatelské pozornosti stále uniká. Poskládání spolehlivějšího obrazu přitom nebude možné bez důkladnější analýzy vlivu západoevropské vzdělanosti na Kosmovo podání či rozboru jeho předpokládané čtenářské základny, jejich znalostí či postojů.

³⁹¹ Viz podkapitola 2.1. Hnězdno – křivda i symbol.

SEZNAM ZKRATEK

CDB – Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae

ČČH – Český časopis historický

ČMM – Časopis Matice moravské

ČsČH – Československý časopis historický

FHB – Folia historica Bohemica

FRB – Fontes rerum Bohemicarum

MGH – Monumenta Germaniae Historica

MHB – Mediaevalia Historica Bohemica

MPH – Monumenta Poloniae historica

SMB – Studia mediaevalia Bohemica

SRH – Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum

SOUPIS PRAMENŮ A LITERATURY

Prameny:

- Annales Pegavienses et Bosovienses*, MGH SS 16, edd. G. H. PERTZ, Hannover, 1859, s. 234–270.
- Annales Quedlinburgenses*, edd. M. GIESE, MGH SRG [72], Hannover, 2004.
- Annalista Saxo*, edd. K. NASS, MGH SS XXXVII, Hannover, 2006.
- Canonici Wissegradensis continuatio Cosmae*, FRB II. edd. J. EMLER, Praha, 1874, s. 201–237.
- Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I (805–1197)*, edd. G. FRIEDRICH, Praha, 1904–1907.
- Cosmae Pragensis chronica Boemorum*, MGH SRG NS II., edd. B. BRETHOLZ, W. WEINBERGER, Berlin, 1923.
- De bello Saxonico*, MGH SS 15/2, edd. O. HOLDER EGGER, Leipzig, 1937, s. 1218–1235.
- Frutolfi Chronica*. edd. SCHMALE, F. J., SCHMALE–OTT, I. In: *Frutolfs und Ekkehard's Chroniken und die Anonyme Kaiserchronik*. Darmstadt, 1972, s. 47–121.
- Galli Anonymi Cronicae et Gesta ducum sive principum Polonorum*, edd. K. MALECZYŃSKI, MPH NS II, Kraków, 1952.
- Gregorii VII Registrum*, MGH Epp. sel. 2/1–2, edd. E. CASPAR, Berlin, 1923.
- Gründung der Kirche von Wischehrad*, In: *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, MGH SRG NS 2, edd. B. BRETHOLZ, Berlin 1923, s. 252–254.
- Gründung des Klosters Sazawa*. In: *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, MGH SRG NS 2, edd. B. BRETHOLZ, Berlin 1923, s. 242–251.
- Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*, SRH I., edd. A. DOMANOVSKY, Budapest, 1999.
- Thietmari Merseburgensis episcopi chronicon*, MGH SRG NS 9, edd. R. HOLTZMANN, Berlin, 1935.

Literatura:

- ANTONÍN, Robert. *Ideální panovník českého středověku. Kulturně-historická skica z dějin středověkého myšlení*, Praha, 2013.
- BLÁHOVÁ, Marie. *Stát a vláda státu v pojetí kronikáře Kosmy*, In: *Średniowiecze polskie i powszechnie*. Ed. I. Panic, Katowice, 2002, s. 115–137.

ČERNÝ, Pavel. *Kodex vyšehradský, „korunovační“ charakter jeho iluminované výzdoby a některé aspekty „politické teologie“ 11. století*, In: Královský Vyšehrad II. Sborník příspěvků ke křesťanskému miléniu a k posvěcení nových zvonů na kapitulním chrámu sv. Petra a Pavla, Praha, 2001, s. 32–56.

FIALA, Zdeněk. *Přemyslovské Čechy*, 2. dopl. vyd., Praha, 1975.

FRIED, Johannes. *Ottón III. i Bolesław Chrobry. Miniatura dedykacyjna z Ewangeliarza z Akwizgranu, zjazd gnieźnieński a królestwa polskie i węgierskie. Analiza ikonograficzna i wnioski historyczne*, Warszawa, 2000, s. 135–152.

GRAUS, František, *Necrologium bohemicum: Martyrologium pragense a stopy nekosmovského pojetí českých dějin*. In: ČsČH 15, 1967, s. 789–810.

GUREVIČ, Aron Jakovlevič. *Kategorie středověké kultury*, Praha: Mladá fronta, 1978, s. 7–118.

HÁSKOVÁ, Jarmila. *Mincovníctví Vratislava II. (Fakta a problémy)*, Numismatické listy 43/1988, s. 148–159.

HRUBÝ, Václav. *Na okraj nového vydání Kosmovy kroniky*, ČMM 49, 1924, s. 371–384.

CHARVÁT, Petr. „*Dejte mému synáčkovi loveckou trubku mou i kopí*“. *Co vlastně odkázal umírající Břetislav II. svému dědici*, Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis 5, 2000, s. 167–169.

JAN, Libor. *Budování monarchie českých Přemyslovců: Postřehy a úvahy*. In: Proměna středovýchodní Evropy raného a vrcholného středověku: Mocenské souvislosti a paralely. Země a kultura ve střední Evropě, sv. 14. Edd. M. Wihoda, L. Reitinger, Brno, 2010, s. 117–138.

Jiří SLÁMA, *Kosmovy záměrné omyly*, In: Dějiny ve věku nejistot – sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka, Edd. J. Klápště, E. Plešková, J. Žemlička, Praha, 2003, s. 261–267

KALHOUS, David. *Anatomy of a Duchy. The Political and Ecclesiastical Structures of Early Přemyslid Bohemia*, Leiden-Boston, 2012.

KALHOUS, David. *Čechy a říše: problém pramenů nebo historiografie?*, ČČH 111, 2013, s. 496–497.

- KALHOUS, David. *České země za prvních Přemyslovců v 10. - 12. století, II. díl. Svět doby knížecí*, Praha, 2013.
- KALHOUS, David. *Jak viděla Hnězdno roku 1000 středověká tradice?* In: Proměna středovýchodní Evropy raného a vrcholného středověku. Mocenské souvislosti a paralely, Edd. M. Wihoda, L. Reitinger, Brno, 2010, s. 339-358.
- KALHOUS, David. *Jaromír-Gebhard, pražský biskup a říšský kancléř (1038-1090). (Několik poznámek k jeho životu)*, MHB 9, 2003, s. 27-43.
- KALHOUS, David. *Mittelpunkte der Herrschaft und Cosmas von Prag. Zum Charakter der Macht des frühmittelalterlichen Fürsten*, In: Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa, Edd. J. Macháček, Š. Ungerman, Bonn 2011, s. 669–689.
- KARBUSICKÝ, Vladimír. *Báje mýty, dějiny. Nejstarší české pověsti v kontextu evropské kultury*, Praha, 1995.
- KEJŘ, Jiří. *Korunovace krále Vladislava II.*, ČČH 88, 1990, s. 641–659.
- KERSKEN, Norbert. *Počátky národní historiografie ve vrcholném středověku: Widukind z Korveje, Gallus Anonymus, Kosmas Pražský, Gesta Hungarorum*, In: Střed Evropy okolo roku 1000: Příručka a katalog k výstavě, Edd. A. Wiczorek, H. M. Hinz, Praha, 2002, s. 307-309.
- KOPAL, Petr. „*I kdyby snad byl toho dne drahého otce pochoval, byl by se jistě musil smáti*“. *Humor a smích v Kosmově kronice*, In: Evropa a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi, Edd. E. Doležalová, R. Novotný, P. Soukup, Praha, 2004, s. 369-381.
- KOPAL, Petr. *Kosmas a číselná symbolika*, In: Číslo a jeho symbolika od antiky po renesanci, Edd. Lenka Karfíková, Zbyněk Šír, Brno, 2003, s. 87-98.
- KOPAL, Petr. *Kosmovi d'áblové. Vršovsko-přemyslovský antagonismus ve světle biblických a legendárních citátů, motivů a symbolů*, Mediaevalia Historica Bohemica 8, 2001, s. 7–41.
- KOPAL, Petr. *Král versus kníže? Idea panovnické moci v Kosmově kronice*, In: Proměna středovýchodní Evropy raného a vrcholného středověku: Mocenské souvislosti a paralely, Edd. M. Wihoda, L. Reitinger, Brno, 2010, s. 359-371.

- KOPAL, Petr. *Král versus kníže? Idea panovnické moci v Kosmově kronice*, In: Proměny středovýchodní Evropy raného a vrcholného středověku. Mocenské souvislosti a paralely, Edd. M. Wihoda, L. Reitinger, Brno, 2010, s. 359–371.
- KOPAL, Petr. *Neznámý známý rod. Pokus o genealogii Vršovců*, Sborník archivních prací 51, 2001, s. 3–84.
- KOPAL, Petr. *Smíření Čechů se svatým Vojtěchem. Struktura jednoho obrazu v Kosmově kronice*, In: Rituál smíření. Konflikt a jeho řešení ve středověku, Edd. M. Nodl, M. Wihoda, Brno 2008, s. 45–55.
- KRÁLÍK, Oldřich. *Kosmova kronika a předchozí tradice*, Praha, 1976.
- KRZEMIEŇSKA, Barbara, MERHAUTOVÁ, Anežka a TŘEŠTÍK, Dušan. *Moravští Přemyslovci ve znojenské rotundě*, Praha: Set out, 2000.
- KRZEMIEŇSKA, Barbara. *Břetislav II. Pokus o charakteristiku osobnosti panovníka*, ČsČH 35, 1987, s. 722–731.
- KRZEMIEŇSKÁ, Barbara. *Konala se roku 1060 polská výprava na Hradec u Opavy? Z politických počátků Vratislava II.*, FHB 2, 1980, s. 77-128.
- KRZEMIEŇSKA, Barbara. *Krize českého státu na přelomu tisíciletí*, ČsČH 18, 1970, s. 497–529.
- KRZEMIEŇSKA, Barbara. *Boj knížete Břetislava I. o upevnění českého státu (1039-1041)*. Praha, 1979.
- KRZEMIEŇSKA, Barbara. *Břetislav I: Čechy a střední Evropa v první polovině XI. století*. Praha: Garamond, 1999.
- LIBOR, Jan. *Stará Morava mezi Východem a Západem*, In: P. Sommer (ed.), Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa, Praha 2006, s. 251–264.
- LÜBKE, Christian. *Slaven und Deutsche um das Jahr 1000*, MHB 3, 1993, s. 59-90.
- LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav. *Kristiánova legenda: život a umučení svatého Václava a jeho báby svaté Ludmily = Legenda Christiani*, Praha: Vyšehrad, 1978.
- LUŇÁKOVÁ, Ludmila. *Násilí mezi přemyslovskými knížaty*, ČMM 136, 2017, s. 209–234.
- MALATĚK, Demeter. *Korunovace Vratislava II.*, ČMM 121, 2002, s. 276–285.

- MATLA KOZŁOWSKA, Marzena. *Czy państwo Przemyslidów u schyłku X wieku „zasługiwało“ na arcybiskupstwo? Na marginesie dyskusji o planach ufundowania arcybiskupstwa św. Wojciecha w Pradze*, In: *Cognitio gestorum. Studia z dziejów średniowiecza dedykowane Profesorowi Jerzemu Strzelczykowi*, Edd. D. A. Sikorski – A. M. Wyrwa. Poznań – Warszawa, 2006, s. 131–147.
- MICHAŁOWSKI, Roman. *Zjazd gnieźnieński. Religijne przesłanki powstania arcybiskupstwa gnieźnieńskiego*, Wrocław, 2005.
- Monachi Sazawiensis continuatio Cosmae, FRB II. Ed. J. Emler, Praha, 1874, s. 238–269.
- NOVOTNÝ, Václav. *České dějiny I.2. Od Břetislava I. do Přemysla I. (1034–1197)*, Praha, 1913.
- NOVÝ, Rostislav. *Královská korunovace Vratislava II.*, Numismatické listy 43, 1988, s. 129–142.
- PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého w Čechách a w Morawě I. Od prwówekości až do roku 1125*, Praha, 1848.
- PLASSMANN, Alheydis. *Origo gentis. Identitäts – und Legitimitätsstiftung in früh – und hochmittelalterlichen Herkunftserzählungen*. Berlin: Akademie, 2006.
- POŠVÁR, Jaroslav. *Moravská mincovna v Podivíně*, Numismatické listy 9/1954, s. 7-16.
- RAZIM, Jakub. *Věrnost v Kosmově kronice*, Forum Historiae 13, 2019, s. 18-39.
- REITINGER, Lukáš. „*Census de terra Polonie*“ a přemyslovská svrchovanost nad Polskem, ČMM 128/2009, s. 473–492
- REITINGER, Lukáš. *Král český a polský. Úvahy nad panovnickým titulem Vratislava II.*, Studia historica Brunensia 57/2010, s. 3–28.
- REITINGER, Lukáš. *Král Vratislav v paměti kláštera Pegau*, In: *Memoria et damnatio memoriae ve středověku*, Edd. M. Nodl, P. Węcowski, Praha, 2014, s. 29–69.
- REITINGER, Lukáš. *Královské insignie z kláštera Pegau a "obětování korun"*. Studia Mediaevalia Bohemica 4. Praha: Filosofický ústav AV ČR, 2/2012, s. 169-206.
- REITINGER, Lukáš. *Nekrologia kláštera Pegau. Pozapomenuté svědectví o Přemyslovcích (nejen) Kosmova věku*, In: *Proměna středovýchodní Evropy raného a vrcholného středověku: Mocenské souvislosti a paralely*, Edd. M. Wihoda, L. Reitinger, Brno, 2010, s. 372–415.

REITINGER, Lukáš. *Přemyslovci mezi královskou korunou a knížecím stolcem. Tři studie k prvnímu českému království*. Magisterská diplomová práce FF MU, s.12-14. (K dispozici online: is.muni.cz/th/nvwgl/Diplomova_prace.pdf [cit. ke dni: 13.8.2023])

REITINGER, Lukáš. *Vratislav: první král Čechů*. Praha, 2017.

SLÁMA, Jiří. *Kosmovy záměrné omyly*, In: Dějiny ve věku nejistot – sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka, Edd. J. Klápště, E. Plešková, J. Žemlička, Praha 2003, s. 261-267.

SMETÁNKA, Zdeněk. *Hledání zmizelého věku. Sondy do středověkých Čech*, Praha, 1987.

SOMMER, Petr, Dušan TŘEŠTÍK, Josef ŽEMLIČKA, (edd.). *Přemyslovci: budování českého státu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009.

ŠRÁMEK, Josef, *Co (ne)víme o raně středověkých dějinách břevnovského kláštera – a jak s tím naložit?* Časopis Matice moravské 134, 2015, s. 215–226.

ŠRÁMEK, Josef. *K výročí roku 1063. Moravský biskup Jan aneb O jednom obraze z Kosmovy kroniky*, Vlastivědný věstník moravský, 65, 2013, č. 3, s. 228–244.

ŠVANDA, Libor. *Chvály osob v Kosmově kronice*, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, č. 10, 2005, s. 85–111.

ŠVANDA, Libor. *K obraze ideálního panovníka v Kosmově kronice*, In: Querite primum regnum Dei. Sborník příspěvků k počtě Jany Nechutové, Edd. H. Krmíčková, A. Pumprová, D. Růžičková, L. Švanda, Brno, 2006, s. 211–221.

ŠVANDA, Libor. *K recepci antiky v Kosmově kronice*, SPFFBU, 2009, s. 331–340.

TŘEŠTÍK, Dušan. „Gloria regni“ Vratislava II. Hymnus „Versus post missam“ a kronikář Kosmas. In: Verba in imaginibus. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám. Edd. M. Nodl, P. Sommer, E. Doležalová. Praha, 2004, s. 285-298.

TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmas a Regino. Ke kritice Kosmovy kroniky*, Československý časopis historický 8, 1960, s. 564–587.

TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmas: studie s výběrem z Kosmovy kroniky*. Melantrich, Praha, 1972.

TŘEŠTÍK, Dušan. *Kosmova kronika: studie k počátkům českého dějepisectví a politického myšlení*. Praha, 1968

TŘEŠTÍK, Dušan. *Mír a dobrý rok. Státní ideologie raného přemyslovského státu mezi křesťanstvím a „pohanstvím“*, Folia Historica Bohemica 12, 1988, s. 23–41.

TŘEŠTÍK, Dušan. *Mýty kmene Čechů (7.-10. století) Tři studie ke „starým pověstem českým“*. Praha, 2003.

TŘEŠTÍK, Dušan. *Pád Velké Moravy*, In: Typologie raně feudálních slovanských států, Ed. J. Žemlička (Ed.), Praha, 1987, 27-76.

TŘEŠTÍK, Dušan. *Proč byli vyvražďeni Slavníkovci?* In: Slavníkovci v českých dějinách, Edd. V. Vaněk, J. Kroupa, Praha, 2007, s. 13–19.

TUREK, Rudolf. *Listina Jindřicha IV. z 29. dubna 1086 (DH IV 390) a její teritoria*, Slavica Antiqua 22, 1975, s. 69-118.

VANÍČEK, Vratislav. *Sakralita české panovnické hodnosti, dynastie Přemyslovců a Vyšehrad v proměnách christianizace a středověké modernizace*, In: Královský Vyšehrad III. Sborník příspěvků ze semináře Vyšehrad a Přemyslovci, Praha 2007, s. 17–55.

VANÍČEK, Vratislav. *Utváření politické a kulturní identity ve slovanských zemích. Kosmas, Gallus a Nestor*. Český časopis historický 117, 3/2019, s. 695–722.

VANÍČEK, Vratislav. *Vratislav II. (I.): první český král*. Praha, 2004.

VELÍMSKÝ, Tomáš. *Rituál usmíření a nejstarší svatováclavské legendy*, In: Rituál smíření. Konflikt a jeho řešení ve středověku. Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 31. května–1. června 2007 v Brně, Edd. M. Nodl, M. Wihoda, Brno, 2008, s. 31–44.

WIHODA, M.: *Proradní Češi a polští hadrníci: počátky česko-polských vztahů na stránkách prvních národních kronik*. Dějiny a současnost Roč. 38, č. 9 (2016), s. 17-20

WIHODA, Martin, *Anály hradištsko-opatovické nebo První moravská kronika? Po stopách nekosmovského pojetí českých dějin*, In: *Morava a české národní vědomí od středověku po dnešek*. Sborník příspěvků z konference „Češi nebo Moravané? K vývoji národního vědomí na Moravě“, konané dne 28. 2. 2001 v Brně, Edd. J. Malíř, R. Vlček, Brno, 2001, s. 25-32.

WIHODA, Martin. *Between the Emperor and the Pope: A Traumatic Century of Czech History*. In: *The Neighbours of Poland in the 11th Century*. Ed. P. Urbańczyk. Warsaw 2002, s. 111–136.

WIHODA, Martin. *Causa Podivín*, ČMM 117, 2/1998, s. 279-291.

WIHODA, Martin. *Kníže a jeho věrní. Kosmas o světě předáků a urozených*, In: Šlechta, moc a reprezentace ve středověku. Edd. M. Nodl, M. Wihoda, Praha 2007, s. 10–29.

WIHODA, Martin. *Kosmas a Vratislav*, In: *Querite primum regnum Dei*. Sborník příspěvků k počtě Jany Nechutové, Edd. H. Krmíčková, A. Pumprová, D. Růžičková, L. Švanda, Brno, 2006, s. 367–381;

WIHODA, Martin. *Kosmas a Vratislav*. In: *Querite primum regnum Dei*. Sborník příspěvků k počtě Jany Nechutové. Edd. H. Krmíčková, A. Pumprová, D. Růžičková, L. Švanda, Brno, 2006, s. 367–381.

WIHODA, Martin. *Morava v době knížecí. 906–1197*, Praha: NLN, 2010.

WIHODA, Martin. *Nostra terra tua est camera. České země v historických počátcích středovýchodní Evropy*, In: *Proměna středovýchodní Evropy raného a vrcholného středověku. Mocenské souřadnice a paralely*, Edd. M. Wihoda, L. Reitinger, Brno, 2010, s. 11–33.

WIHODA, Martin. *Polská koruna českých králů*, ČČH 102, 2004, s. 721–743.

WIHODA, Martin. *Proradní Češi a polští hadrníci: počátky česko-polských vztahů na stránkách prvních národních kronik*. *Dějiny a současnost* Roč. 38, 9/2016), s. 17–20.

WIHODA, Martin. *První česká království*, In: *Stát, státnost a rituály přemyslovského věku. Problémy, názory, otázky*. Sborník příspěvků z konference konané dne 18. října 2005 v Brně, Edd. M. Wihoda, D. Malat'ák, Brno, 2006, s. 67–98.

WIHODA, Martin. *První česká království*, Praha: NLN, 2015.

WIHODA, Martin. *Sázavský klášter v ideových souřadnicích českých dějin 11. století*, In: *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*, Ed. Petr Sommer, Praha, 2006, s. 237–250.

WIHODA, Martin. *Sázavský klášter v ideových souřadnicích českých dějin 11. století*, In: *Svatý Prokop, Čechy a střední Evropa*, Ed. Petr Sommer, Praha, 2006, s. 237–250; nebo KALHOUS, David. *Slovanské písemnictví a liturgie 10. a 11. věku*, ČČH 108, 2010, s. 1–33.

WIHODA, Martin. *Testament knížete Břetislava*, In: *Sága moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. století*. Sborník a katalog výstavy pořádané Vlastivědným muzeem v Olomouci a Muzeem města Brna k 700. výročí tragické smrti Václava III., posledního českého krále z dynastie Přemyslovců, Olomouc-Brno, 2006, s. 33–50.

WIHODA, Martin. *Zlatá bula sicilská. Podivuhodný příběh ve vrstvách paměti*, Praha, 2005.

- WOLVERTON, Lisa. *Cosmas of Prague: Narrative, Classicism, Politics*, Washington, 2015.
- ZELENKA, Jan. *Kosmas, Mnich sázavský, Jarloch a 70. léta 11. století*, In: Vladislav II., druhý král z Přemyslova rodu. K 850. výročí jeho korunovace, (edd.) M. Mašek, P. Sommer, J. Žemlička, Praha 2009, s. 50–68.
- ŽEMLIČKA, Josef. *Vyšehrad 1130: soud, nebo inscenace? (K nekosmovskému pojetí českých dějin)*, In: *Husitství – reformace – renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela*, Edd. J. Pánek, M. Polívka, N. Rejchrtová, Praha, 1994, s. 47-68.
- ŽEMLIČKA, Josef. „*Moravané*“ v *časném středověku*, ČČH 90, 1992, s. 17-32.
- ŽEMLIČKA, Josef. „*Polská koruna*“ *Vratislava II. aneb čím ho (ne)mohl obdařit Jindřich IV. Glosy ke středověké korunovační symbolice*, ČČH 104, 2006, s. 1–45.
- ŽEMLIČKA, Josef. *Mitra českých knížat*, Sborník společnosti přátel starožitností 3, Praha, 1992, s. 17-21.
- ŽEMLIČKA, Josef. *Poslední lov knížete Břetislava (K událostem ve Zbečně před Vánocemi roku 1100)*, In: *Ad vitam et honorem. Profesoru Jaroslavu Mezníkovi přátelé a žáci k pětasedmdesátým narozeninám*, Edd. T. Borovský, L. Jan, M. Wihoda, Brno, 2003, s. 231-246.
- ŽEMLIČKA, Josef. *Čechy v době knížecí: (1034-1198)*. 2. opravené a doplněné vydání. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 402-403.
- ŽEMLIČKA, Josef. *Přemyslovci: jak žili, vládli a umírali*. Praha: NLN, 2005.
- ŽŮREK, Václav. *Korunovace českých králů a královen*, In: *Slavnosti, ceremonie a rituály. Edd. v pozdním středověku*, Edd. M. Nodl, F. Šmahel, Praha, 2014, s. 17–65.